

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет гуманітарних наук педагогіки та соціальної роботи

Кафедра української філології та журналістики

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

освітньо-кваліфікаційного рівня МАГІСТР

напряму підготовки **01 Освіта/Педагогіка**

спеціалізація **014.01 «Середня освіта (українська мова та література)»**

на тему: **«ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА ПАЛІТРА ТВОРЧОСТІ
ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ: СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ»**

Виконала: студентка групи СОУМ-20 зм

Карпусь Тетяна Вікторівна
(прізвище, та ініціали)

_____
(підпис)

Керівник проф. Пустовіт В.Ю.
(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

Завідувач кафедри Бондаренко Г.П.
(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

Рецензент Бовт А.Ю.
(прізвище та ініціали)

Сєверодонецьк – 2021

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет гуманітарних та соціальних наук

Кафедра української філології та журналістики

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Напрямок підготовки: 014 «Середня освіта»

Спеціальність 014.01 «Українська мова та література»

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач
кафедри**

_____
_____
“   ”
_____ 2021
року

**З А В Д А Н Н Я
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

КАРПУСЬ ТЕТЯНІ ВІКТОРІВНІ

(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема роботи : «ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА ПАЛІТРА ТВОРЧОСТІ

ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ: СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ»

Спеціальні завдання: з'ясувати особливості листа як мемуарного жанру; простежити еволюцію світогляду письменника з урахуванням контекстів доби та взаємозв'язку епістолярію з художньою літературою; визначити науково-методичні основи й особливості використання епістолярію письменника на уроках української літератури.

Керівник роботи – Пустовіт Валерія Юріївна, доктор філологічних наук, професор затверджені наказом вищого навчального закладу від “ ___ ” _____ 20__ року № ___

2. Термін подання студентом роботи 1 грудня 2021 року.

3. Вихідні дані до роботи: визначити теоретично-методологічні засади у дослідженні мемуаристики, зокрема докладно зупинитися на щоденниках та епістолярію; прослідкувати як змінювалася оцінка творчості письменника літературною критикою; з’ясувати роль табірною листування; визначити жанрово-стильові особливості епістол (виявити індивідуальні риси, засоби поетики); виокремити лінгвокультурологічний дискурс; простежити еволюцію осмислення особистості письменника за щоденниками; розробити методику вивчення творчості митця в закладах освіти; зробити висновки.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслеників)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I	Пустовіт В.Ю., професор, наук. керівник		
II	Пустовіт В.Ю., професор, наук. керівник		
III	Пустовіт В.Ю., професор, наук. керівник		
висновки	Пустовіт В.Ю., професор, наук. керівник		
додатки	Пустовіт В.Ю., професор, наук. керівник		
Оформлення списку літератури	Пустовіт В.Ю., професор, наук. керівник		

7. Дата видачі завдання 10 березня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з / п	Назва етапів дипломного дослідження	Строк виконання етапів	Примітка
1	Збір інформації, робота над бібліографією	15.03.21	Виконано
2	Актуалізація теми, постановки мети і завдань дослідження, складання робочого плану	22.04.21	Виконано
3	I розділ (§1.1.): визначення наукової парадигми сучасної мемуаристики; §1.2. Аналіз наукової літератури з дослідження епістолярію; §1.3. визначення корпусу досліджень про творчість Остапа Вишні	18.05.21	Виконано
4	II розділ (§2.1.) опис табірному листування митця; жанрово-стильові особливості епістол (§2.2.); §2.3. лінгвокультурологічний дискурс листів письменника	10.09.21	Виконано
5	III розділ (§3.1.) аналіз тексту табірному щоденника та повоєнного (§3.2.)	12.10.21	Виконано
6	Робота над висновками, оформлення додатків	30.11.21	Виконано
7	Підготовка до друку наукової статті	15.12.21	Виконано

Студент

(підпис)

Карпусь Т.В.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Пустовіт В.Ю.
(прізвище та ініціали)

Примітки:

1.Форму призначено для видачі завдання студенту на виконання дипломного проєкту (роботи) і контролю за ходом роботи з боку кафедри

2.Розробляється керівником дипломного проєкту (роботи). Видається кафедрою.

ЗМІСТ

Вступ.....	6
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
§ 1.1. Творчість Олександра Олеся в контексті історії національної літератури.....	10
§ 1.2. Жанрова типологія лірики О. Олеся в літературно-критичному дискурсі початку ХХ століття.....	17
РОЗДІЛ ІІ. СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ.....	25
§ 2.1. Джерела формування світогляду.....	25
§ 2.2. Художньо-образні домінанти поезії.....	32
§ 2.2.1 Різноманітність творчості О. Олеся: неоромантик, символіст чи романтик.....	38
§ 2.3. Звукові образи поезії.....	43
РОЗДІЛ ІІІ. ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ О. ОЛЕСЯ.....	63
§ 3.1. Поняття «читацької компетентності» у психолого-педагогічних дослідженнях.....	63
§ 3.2. Система роботи з формування читацької компетентності школярів у процесі вивчення творчості О. Олеся.....	67
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	76
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Історія розвитку української літератури мала надзвичайно складний шлях. Література зберігає та передає загальнонаціональні, загальнолюдські цінності від покоління до покоління, збагачує наш внутрішній світ, виховує естетичний смак, розвиває інтелект, світогляд. Нам, українцям, є чим пишатись, адже наша література впродовж століть довела свою унікальність, бо попри всі гоніння й несприятливі історичні умови продовжувала розвиватись, постійно відстоюючи своє право на існування. Сьогодні, коли наша держава є незалежною, ми маємо можливість вільно знайомитись із творами поетів і письменників, що ціною власного життя відстоювали колись своє право на творчість. Їхні біографії є яскравою ілюстрацією тих складних і трагічних для України часів.

Український народ не тільки створив шедеври народного мистецтва, які здобули світове визнання, а протягом віків, особливо ХІХ– ХХ століть, дав низку творів, які по праву вважаються класичними і належать до загальнолюдських духовних надбань.

Блискуче сузір'я імен і творів нової української літератури відкрив своїми шедеврами Олександр Олесь, який увійшов у свідомість багатьох поколінь насамперед, як тонкий, проникливий лірик, співець природи й кохання. Аналізуючи його твори, прослідковуються елементи романтизму, символізму та неоромантики.

Постаті таких письменників, як Олександр Олесь, широко досліджені тогочасними класиками, як-от, О. Білецький, М. Зеров, І. Франко, Д. Дорошенко, Леся Українка та ін. Чимала робота була зроблена вченими-літературознавцями, які давали оцінку творчості Олександра Олеся.

Для кожного українця ім'я О. Олеся спадає на згадку, коли звучать перші акорди пісні «Чари ночі»: «Сміються, плачуть солов'ї/ І б'ють піснями в груди/ «Цілуй, цілуй, цілуй її/ знов молодість не буде» [2].

Справді, поет, складаючи свої вірші-пісні, прагнув вигравати їх на музичних інструментах – арфі, лірі, кобзі, які були у великій злагоді з його музою. На думку самого поета, музика може найтонше передати стан душі, боротьбу й суперечку людських почуттів. З огляду на це, надзвичайного важливим і великим був внесок у музичну скарбницю України таких композиторів, як Микола Лисенко, Яків Степовий, Кирило Стеценко, Станіслав Людкевич, які дали нове життя творам Олександра Олеся. Вони поклали його поезію на музику, що набула ще більшого звучання і обрамлення.

Через те й поезія Олександра Олеся, сповнена загадкових ритмів мелодій, тонів і справді моцартівської легкості, стала невичерпним джерелом для композиторів з усього світу. Музикознавці нараховують більше ста композиторів, які поклали Олесеві рядки на музику, створивши музичні твори різних жанрів: солоспіви, хори, мелодекламації, опери, музика до вистав, пісні для дітей.

Творча спадщина Олександра Олеся різноманітна за жанрово-тематичним спрямуванням, має багато недосліджених аспектів, зокрема виокремлення специфіки образної палітри поетичного тексту. З огляду на це впливає **актуальність теми дослідження.**

Мета магістерської роботи полягає у визначенні ролі поета у становленні жанрової системи української літератури та виокремленні художньо-образної системи поетичного тексту.

Реалізація мети передбачає розв'язання наступних **завдань:**

- ✓ з'ясувати місце О. Олеся в контексті національної літератури;
- ✓ визначити жанрову типологію лірики початку ХХ ст.;
- ✓ виявити особливості художньо-стильової манери О. Олеся;
- ✓ охарактеризувати доміанти поетичного тексту письменника;
- ✓ розробити методiku вивчення поетичного доробку митця в закладах освіти.

Об'єкт дослідження – поетична спадщина Олександра Олеся, зокрема доеміграційного періоду: збірки «З журбою радість обнялась» (1907); «Поезії. Книга II» (1909); «Поезії. Книга III» (1911); «Поезії. Книга V» (1917); «Поезії. Книга VI» (1918).

Предмет дослідження – художньо-образні домінанти поетичного тексту Олександра Олеся.

Специфіка матеріалу й характер поставлених завдань зумовили вибір **методів дослідження**. Основним у роботі став *системний метод*, необхідний для дослідження змістовно-формальних ознак літературного процесу.

Застосування *культурно-історичного методу* дозволило розглянути поезії письменника в контексті суспільно-політичних змін й ідеологічних зрушень епохи.

Типологічний метод посприяв виявити спільні та відмінні риси в аспекті жанру й поезики.

Біографічний метод виступав ілюстративним матеріалом до творчості.

Теоретико-методологічну основу магістерської роботи визначають праці літературознавців того часу І. Франка, Лесі Українки, О. Білоусенко, С. Єфремова, М. Євшана, О. Грицяя, М. Новиченка, Г. Костюка, В. Петрова, дослідження науковців останніх років Р. Радишевського, Ю. Коваліва, О. Камінчук, П. Ляшкевича та новітні пошуки Л. Семененко, С. Романова, І. Чернової, І. Цуркана та ін.

Наукова новизна дослідження. Автором розглядаються жанрово-стильові особливості поетичної спадщини О. Олеся.

Практичне значення роботи полягає в можливості застосування основних положень і результатів дослідження для глибокого вивчення творчості Олександра Олеся, з'ясування його ролі й місця в літературному процесі ХХ ст. Матеріали роботи можуть бути застосовані під час уроків, занять гуртків, спецкурсів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали роботи проходили апробацію в лекційному й практичному курсі історії української літератури під час педагогічної практики.

Окремі аспекти дослідження були викладені в матеріалах статті: «Звукові образи в поетичному доробку Олександра Олеся». *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2021. №3. С. 76-78.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

§ 1.1. Творчість Олександра Олеся в контексті історії національної літератури

Віковий розвиток історії української літератури доводить, що найбільш бурхливими є роки, які припадають на помежів'я століть, адже зміна епох, письменницького покоління дає нові імена. Така доля судилася Олександрові Олесю, який своїми першими несміливими поетичними кроками вступав разом з метрами національного слова, як І. Франко, Леся Українка, Б. Грінченко.

Леся Українка одна з перших помітила і визнала природжений талант художника слова, наділеного «Божою іскрою». Як згадує чоловік письменниці К. Квітка, вона «... по виході І тому віршів Олеся сказала, що він випередив її яко ліричний поет, і при тім не зажурилася і сказала тільки, їй вже писати ліричних віршів не варто» [61, с. 220]. І дійсно, тонкий лірик, уміло співав гімн краси й сили кохання, природи, долі свого народу, все це вкладаючи в наймелодійніші звуки.

Разом з цим, О. Олесь увійшов з плеядою митців-побратимів: В. Самійленком, М. Чернявським, С. Черкасенком, М. Вороним, Г. Чупринкою.

Творчість письменника завжди була в колі зацікавлення критики і літературознавців. Багато хто із дослідників поетичного доробку О. Олеся, зокрема П. Филипович, М. Зеров, В. Петров, В. Державин, доводили, що він був і залишився поетом свого покоління. Мають цікаві підходи до висвітлення творчості митця праці минулого століття В. Петрова, М. Неврлого, А. Лукіяненка, Г. Козачука, М. Грушевського, О. Бабишкіна. У наукових розвідках сучасності, зокрема Р.Радишевського, Ю.Коваліва, О.Камінчук, П.Ляшкевича, І.Цуркана заперечуються спроби примітивізації та спрощеного трактування усієї спадщини О.Олеся.

Простежимо градацію критики на поетичний доробок письменника його сучасниками. Першість у публікаціях тут належить тижневику «Рада», що виходив протягом 1906-1913 рр. минулого століття. Газета брала до друку не лише твори поета, а й ділилася інформацією про творчий доробок поета: «Це передусім анонси та критичні рецензії на його твори, а саме: про вірш «В країні мертвій й безплідній» (1909. №51), про драматичну поему «По дорозі в Казку» (1910. №269) та казку «Над Дніпром» (1911. №231), про вірш «Осінь» (1913. №199). Відгуки про назване вмонтовувалися у рецензії-огляди журналу «Літературно-науковий вісник», де вони були опубліковані» [60, с. 184].

Не залишився осторонь рецензії й І. Франко на збірку «З журбою радість обнялась», опубліковану в «Літературно-науковому віснику» (1907). Виступ викликав реакцію, що вбирає до себе подих літературної полеміки початку ХХ століття. Дискусія І. Франка з М. Вороним щодо видання альманаху «З-над хмар і з долин», яка заклала основи теоретичного дискурсу раннього українського модернізму, сприяла формуванню естетичних позицій Олександра Олеся, відображених у його відомій «Посвяті», що стверджувала синтез новаторських пошуків з пафосом «огню в одежі слова». На думку І. Цуркана, «Рецензію на збірку Олеся написано немовби двома різними авторами. Один з них – витончений критик-естет, який вітає появу в рідному письменстві «молодої сили», інший – «майстер віршової форми», суворий адепт творів громадянського звучання. Звідси дещо розхитаний і нерівний стиль, певна неоднозначність суджень й іронічність тону, полемічність образного вислову, втім, цілком прийнятна для жанру рецензії» [76, с. 67].

Франко захоплено писав про поетичний дар О.Олесяб «Виступає молода сила, в якій тепер уже можна повітати майстра віршової форми і легких, граціозних пісень. Майже кожний віршик так і проситься під ноту, має в собі мелодію» [70, с. 175].

Окрема розмова-аналіз про твори Олександра Олеся велася у статтях С. Єфремова «Муза гніву та зневір'я» та «В боротьбі із забуттям». Рецензія критика акцентує увагу на громадянських мотивах в поезіях О. Олеся, передусім загальнонаціонального сподівання, наявних у поезіях 1905-1906 рр., найвартісніших, за критикою. Найбільша їх цінність у громадянській заангажованості, у «службі потребам часу».

У відзивах А. Василька (А. Ніковського) на поезії та драматичні етюди цілком простежується полеміка з модерністським крилом критики. У рецензії на другу книгу поезій поета (К., 1909) передусім йдеться про бездоганність та музичність художньої форми творів, уміщених тут. Олесь кваліфікується як спадкоємець традицій Шевченка, Руданського і Франка.

Полеміка з модерністськими виданнями, зокрема «Українською Хатою», має місце і в критичних відгуках Д. Дорошенка (він рецензував збірку «З журбою радість обнялась»). Високу оцінку заслужили поезії О. Олеся, зокрема сильний громадянським пафосом та глибоко актуальний як на ті часи вірш «В країні мертвій і безплідній».

Про шанобливе ставлення до поета і його таланту свідчить такий факт: київська «Просвіта» організувала вечір на честь О. Олеся, де було зачитано реферат С. Єфремова «Муза гніву і зневір'я», фантазія «Прелюдія» М. Лисенка на мотиви поезії Олеся, музика К. Стеценка на поезію «Сосна» Олеся [Рада. 1909. № 272. С.4., с.4]. На вечір прибув і сам поет. В антракті йому було піднесено букет свіжих квітів (а був місяць грудень!). Лисенко вітав його від імені Українського Клубу, а всі присутні вшанували [його] рясними оплесками [Рада].

Максим Рильський, вважав, що О. Олесь своєю позицією «зайняв позицію першорядного українського поета», став «володарем дум» покоління, яке підготувало революцію 1917 року. Згодом академік О. Білецький назве поета «романтиком-революціонером», «інтелігентським Тіртеєм 1905 року», бо уявлявся йому митець в образі грецького поета

Тіртея, який вів спартанців на перемогу. В ці роки активного пробудження національної свідомості народу увиразнюється необхідність соціального визволення як гаранта.

У рецензії на нову поетичну збірку Микола Зеров відзначив, що вона «ледве-ледве досягає половини свого власного зросту». Гадаємо, що не можна ігнорувати думками висловленими сучасниками поета в час виходу нової збірки, тому ми звертаємо увагу на деякі з них. На V збірку О.Олеся захоплено відгукнулися Л. Чулий, Г. Чупринка, А. Ніковський, С. Черкасенко. Висловлюючи свої враження в часописі «Шлях», Г. Чупринка, наприклад, зауважив: «...ми говорим про першорядного поета, місце якого встановлено одногосно, його поезія – це справжнє «чародійство», і марні намагання довести, чого більше в Олесеві – поета-лірика чи поета-громадянина».

С. Черкасенко вважає саме п'яту книгу «найвидатнішим з'явищем на книжковому ринку», адже протягом останніх трьох років українська поезія «не дала нічого видатного». На думку критика, один О. Олесь не піддався лютуванню реакції, а створив «багато прекрасних, натхненних віршів, присвячених болям і гризотам рідного краю і осяяних блиском справжнього ентузіазму».

У працях помежів'я століть ХХ-ХХІ ст., зосереджено увагу на фактах життєвого шляху поета й їхніх біографічних проекціях на текст (М. Неврлий «Олександр Олесь: Життя і творчість», 1994), простудійовано специфіку організації структурно-функціональних рівнів його стильової системи (Р. Тхорук «Особливості поетики премодерністського віршу початку ХХ століття», 1996), окреслено лінгвопоетичний та етнокультурний аспекти творчості (О. Таран «Семантика символів природи в поезіях Олександра Олеся: лінгвопоетичний та етнокультурний аспекти», 2002. Дослідниця виявила специфіку функціонування вербальних символів природи в поетичному тексті О. Олеся. Уперше в

українському мовознавстві запропонувала вивчення семантики художніх символів у комплексі лінгвопоетичного та етнокультурного аспектів. Провела аналіз культурно-національної конотації символічного значення, виявила провідну роль контекстуальних зв'язків у формуванні індивідуально-авторського символу. Робота відзначається новизною у визначенні деяких аспектів, зокрема обґрунтовано кореляцію між індивідуально-авторським смислом символу й вертикальним контекстом, досліджено читацьку проекцію сприйняття символів О. Олеся. Таран О. С. визначено засоби вираження основних концептів поетичного світу О. Олеся в символах природи, проаналізовано парадигматичні відношення художніх символів, простежено динаміку розвитку символів у творчості поета) [64].

Дослідники вивчали міфологічний вимір письменницького метатексту (І. Чернова «Міфопоетика творчості Олександра Олеся», 1999. Авторка аналізує джерела і шляхи формування, особливості світогляду, поетичну модель світу художника, систему міфологем та їх опозицій, рецепцію традиційних сюжетів і образів, жанрову-стильову своєрідність. Поручені проблеми вивчаються під кутом зору складної еволюції письменника. Творчий доробок митця поєднав традиції класиків із новими тенденціями розвитку української літератури на межі століть. Використавши образний арсенал національної та інших міфологій, трансформували і модифікували його, О.Олесь створив багатогранну міфопоетичну художню систему) [79, 80, 81], систематизували і коментували архівні матеріали, що стосуються біографії митця (Н. Лисенко «Архів О. Олеся еміграційного періоду», 2001. У роботі вивчаються архівні матеріали О.Олеся, що дає можливість відкрити невідомі сторінки його життя та творчості, усвідомити роль і місце української політичної еміграції у культурному житті нашого народу. На підставі дослідження еміграційного архіву О.Олеся, насамперед епістолярного масиву, персоніфіковано

оточення письменника років життя за кордоном, окреслено його громадську, політичну та видавничу діяльність) [26], вивчали передумови формування символістського типу художнього світобачення Олександра Олеся, виявленого у його поетичних та драматургічних творах (О. Чепелик «Рецепція естетики західноєвропейського символізму в творчості Олександра Олеся доєміграційного періоду», 2009) [78], простежували роль і місце в українському символізмі лірики О. Олеся (Ю. Ковалів «Символізм як стильова домінанта лірики О. Олеся і її рецептивні колізії», 2008) [21].

Творчість О. Олеся придатна до компаративного вивчення, більшість науковців порівнюють поезії з представниками французького символізму, як-от: А. Рембо, П. Верлен. Сучасний дослідник Сергій Романов звернувся до життєпису та діяльності Лесі Українки й О. Олеся, чільного драматурга і провідного лірика епохи раннього українського модернізму. Автор запропонував порівняльне прочитання життєтворчості митців у художніх, соціально-політичних, етичних, побутових та інших контекстах доби. Акцентовано на специфіці становлення і розвитку світоглядно-психологічних профілів сучасників, літературні здобутки яких інтерпретовано у вимірах індивідуальних «сповідей душі» та універсальних «історій духу». Серед ключових засновків праці – ідеї тексту як особистості та особистості як тексту. Конвенційно-естетичні критерії стали визначальними в з'ясуванні вагомості створеного авторами, а отже, і їхнього місця в каноні [55].

Тривалий час вивчає спадок О. Олеся науковець Ігор Цуркан, у докторському дослідженні, результати якого представлені монографією [73,74, 75, 76], учений аналізує лірику в контексті європейського символізму на межі есхатологічних і катастрофічних передчуттів епохи, простежує її рецепцію в українській критиці ХХ-ХХІ ст., з'ясовує аксіологічний аспект Олесевої поетики (волелюбні вияви, трансформація

релігійних мотивів, типологію символів, авторецептивні рефлексії), інтермедіальна і трансцендентна символіка природи (музичні та малярські імпресії, поетичну мариністику, солярну й флористичну символіку, орнітоморфні образи).

Надзвичайну цінність у створенні наукової біографії письменника має мемуаристична спадщина, зокрема масив листування, який розкриває таємниці творчої лабораторії. Так, Наталія Лисенко провела єдине в країні дослідження еміграційного архіву О. Олеся. Аналіз архівної спадщини у всій її повноті (зокрема, неопублікованих джерел), з огляду на її значення для розкриття творчого та особистого життя письменника, визначення ролі та місця архіву О. Олеся серед інших культурологічних цінностей, становить першорядний науковий інтерес.

У дисертації авторка вивчала еміграційний архів українського письменника, переданий в Україну у 1993 році. Здійснила аналіз архівної спадщини О.Олеся у всій її повноті (творча, епістолярна частини, масив біографічних документів тощо). Проведена робота дала можливість наповнити фактологічним матеріалом дослідження життєвого і творчого шляху О.Олеся, що сприяє створенню достовірної і об'єктивної наукової біографії письменника. Оприлюднені невідомі сторінки життя та творчості митця дозволили усвідомити роль і місце української політичної еміграції у культурному житті нашого народу. Цінними є відомості про оточення письменника років життя за кордоном, окреслено його громадську, політичну та видавничу діяльність.

Проведений аналіз довів, зацікавленість творчістю письменника не ослабла з роками, спадщина О. Олеся і сьогодні привертає увагу дослідників, що позначено сучасними науковими розвідками.

§ 1.2. Жанрова типологія лірики О. Олеся в літературно-критичному дискурсі поч. ХХ ст.

Свого часу чи не першою спробою оцінити лірику перших років ХХ ст. була здійснена О. Білецьким у розвідці «Двадцять років нової української лірики» (1903-1923), треба віддати належне, що критик «найвидатніше місце в літературі російської України віддав М. Філянському, О.Олесю й Г.Чупринці», відзначаючи ліризм творчості.

Творчість Олександра Олеся як «однієї з центральних постатей раннього українського модернізму» активно досліджується сучасною літературознавчою наукою. Однією з проблем, актуальних як у контексті фундаментальних розробок історії української літератури, так і для шкільного курсу національної словесності, покликаною ознайомити учнів з основами сучасного літературознавства, є зв'язок творчості Олександра Олеся з провідними естетичними тенденціями української поезії ХІХ – початку ХХ століття.

Ми можемо прослідкувати, що дослідники творчості поета відзначають неоромантичну основу його художнього світу, а також підкреслюють розвиток неоромантичних і символічних тенденцій. Поширеною є характеристика Олександра Олеся, як символіста.

Починаючи з поезій першої збірки «З журбою радість обнялась» (1907р.), у творчості письменника розгортається синтез художніх тенденцій неоромантизму і символізму, який визначає світоглядно-естетичну індивідуальність усього набутку поета.

Поезії Олександра Олеся відзначаються використанням романтичної символіки з позитивною настроєвою експресією (промінь), а також біблійного символу каменю на означення емоційно інертного середовища.

З символічною концепцією творчості поезію Олександр Олесь об'єднує бачення творчості як осягнення абсолютних, божественних

цінностей. Індивідуальна творча свідомість митця зривається зі світовою духовністю, у ній відображається макрокосм Всесвіту, що засвідчує художню інтерпретацію засадничої для символізму філософської ідеї всеєдності, обґрунтованої В. Соловйовим.

Акцентування сфери абсолютної духовності поглиблюється на образотворчому рівні віршів, насичених біблійною символікою: голубка, терновий ліс («Про схід сонця, про схід сонця я вже одспівав...»), дух чистий, час святий («Натхнення час – то час святий...»), муки каяття, тернові кущі, голуб білий, дзвони, храми («Вийди, змучена людьми...»).

Творчість як шлях пізнання абсолютної духовності в поезії Олександра Олеся невіддільна від осмислення духовної цінності любові: образ коханої та ідеал Бога становить єдиний імпульс до творення.

Поет часто використовує романтичний символ орла, громадського звучання набуває мотив сліпоти, актуалізується символіка, започаткована Т. Г. Шевченком у поемі-містерії «Великий льох» (ворони).

Символіка революції із властивим їй арсеналом алегоричних образів владно входить у поезію Олександра Олеся, а найважливіші гасла, що були написані на її прапорах, - земля, воля, рівність, звучать в його «Пісні селян»:

Биймо у дзвони, кличмо до зброї,
Скиньмо з народу гнітюче письмо!
Хай ми поляжемо в кривавому бої –
Смертю своєю життя ми дамо:
Щастя і долю,
Землю і волю,
Волю рабам,
Рівність братам! [41].

Низка поезій національно-визвольної тематики позначена впливом естетики символізму. Відомий у російському символізмі мотив

благословення Богом визвольної боротьби актуалізується у поезії «Вони – обідрані, розбуті...».

У вірші «Стало знов темніше... хмари позвисали...» засобом поетики символізму зображена апокаліптична картина панування темних сил (сови, шакали, трупи, потоки крові). Обоження ідеї визволення України, мотив воскресіння, співзвучні символістичному світогляду, все це особливості громадянської лірики Олександра Олеся 1920-х рр., християнську ідею воскресіння поет проектує на історичну долю України. Світоглядна категорія свободи є центральною в представленій поезії Олександра Олеся. Визвольна боротьба минулих епох осмислюється поетом як чинник пробудження національної свідомості сучасної України.

Історіософську концепцію розвиває насамперед збірка «Княжа Україна». У програмному вірші «Заспів» задекларовані основні принципи інтерпретації історичних подій – державотворення і захист вітчизни: «Хто боровся за Україну, за державність, за народ». Рання давньоруська доба постає «золотим віком» України, коли джерелом добробуту є вільна праця, а запорукою свободи – оборона рідного краю («Початки Києва»). Поет спиняється на етапних подіях у розвитку давньоруської держави («Аскольд і Дір», «Олег», «Похід на Царгород», «Ярослав Мудрий»), подає обробку легендарних сюжетів («Княгиня Ольга», «Печенізька облога Києва»).

У поезії Олександра Олеся символіка природи домінує над пейзажним зображенням. Образи природи – це насамперед знаки настроїв, понять, ідей. Важливу світоглядно-естетичну функцію виконує міфологічний образ сонця – символ творчої енергії життя. Життєствердна настроєва забарвленість властива також символіці ранку – оновлення, надії на краще. Семантично-емоційна спільність символів сонця й ранку як індивідуальна риса образної системи найяскравіше розкривається поезією «Сонце на обрії, ранок встає...», в якому ці образи формують композиційну основу. Широковживаним є образ - символ весни, що виступає в узагальненому

значенні оновлення життя («Весною») або конкретизується соціальними («Гримить, потоки, летить по горах...») та особистісно-психологічними («Тонуть...») мотивами. Семантика оновлення підкреслюється ритмічно-композиційним новаторством вірша:

Тануть,
 В'януть
 Сніги, -
 Як крізь хмари летючі
 Гляне сонце блискуче,
 Усміхнеться в привіті,
 Розіллється в блакиті.
 Тане сніг,
 В'яне сніг,
 Гине! [41].

Для творчості Олександра Олеся характерна також символіка, що йде від романтичної традиції XIX століття – море, гірські вершини, генетично фольклорний образ орла на означення духовної свободи, прагнення до ідеалу. Морські пейзажі мають багато спільного з поетичною мариністикою Лесі Українки. Творчу наступність образного світу поезії Олександра Олеся та Лесі Українки виявляє і символ гірських вершин, який синтезує традицію європейської романтичної лірики з філософськими ідеями помежів'я XIX- XX століття.

Пантеїзм світовідчуття поета, осмислення любові як світової творчої сили виявляє еротична символіка пейзажу («Хвиля», «Місяць, закоханий в ніч чарівну...», «Таїни ночі»). Пейзаж у цих віршах узагальнено-метафоричний, персоніфікації часто набувають казкового звучання: «на озері розкішнім хвиля срібная жила», «Русалка вплива... Вся в каміннях, в сріблі, в росах. І лілеї білі в косах».

У поетичному світогляді Олександра Олеся жіночий образ є одним з центральних. Своєрідність його художньої інтерпретації визначається властивим символізму обожненням жінки, коханої, що засвідчує рецепцію християнської ідеї любові, як бачення божественної основи особистості. Емоційну атмосферу урочистого схилення перед образом коханої підтверджує культова атрибутика – храм. Престол, молитва, настроєва забарвленість пейзажних деталей – срібні зорі, сльози хмар.

У низці віршів поета, таких, як «Нічого не скажеш...», «Твої очі», виразним є перегук із символістськими образами Прекрасної Дами, Вічної Жіночності:

На чистім престолі із слів і із крові
 Курить моє серце, палає в любові,
 І ти, наче янгол, схилилась над ним,
 На всесвіт – над серцем одним.
 Зустрінусь – не стану.
 Пройду – і не гляну.
 В душі моїй храм, -
 Щодня тебе вгляджу я там! [41].

Оптимістичні сповідання на майбутнє, стоїцизм сильної вольової особистості як вияви конструктивного антропоцентричного світобачення висловлюються в багатьох творах поета й дістають знакове вираження символами сонця, весни, квітів, ранку, моря, степу та ін.

Поезії Олександра Олеся властиве також трагічне світовідчуття, близьке до світоглядних позицій символізму. Мотиви душевної спустошеності, скорботи, всеохопного смутку («Душа моя – країна Жалю...») мають багато спільного з творчістю поетів-символістів, зокрема П. Карманського. Настроєво споріднені з цими творами мотиви втоми життям розгортаються у поезіях «Така глибока втома...», «Ніщо не радує. Ні небо, ні земля...». Останній вірш засвідчує характерне для символістів ставлення до смерті як

до сну, відпочинку від земних страждань на відміну від неоромантичного сприйняття смерті – насильства над активною особистістю.

Характерний для поезії символістів трагізм буття митця в творчості Олександра Олеся зумовлюється переважно конкретними земними причинами, трагічна доля творчої особистості у його поезії немає трансцендентного характеру, наперед визначеного вищими силами. Митець страждає через бездуховність, нездатність оточення зрозуміти високе мистецтво («Він жив один у своїй пустелі...», «Іду, отруєний, прибитий...», «Кричи, паяце, смійся, байдужий!»), неможливість знайти однодумців («О прийди, прийди хто-небудь...»), рабську свідомість народу («Десять літ») [41].

Хай поетичне слово стане мечем і сонцем! – таке контрастне поєднання образів-символів зустрічаємо у найвідомішому вірші письменника «О слово рідне! Орле скутий»; воно засновано на життєвому й художньому ідеалі – дорога до краси лежить через боротьбу. Революційна пісня, що «лине громом і блискавками», має скликати під прапори на «свято волі». Головне, що пісня ця повинна оздоровити національний організм, зробити найширші маси свідомі своєї високої мети – вільного розвитку [41].

У поезії «Моїй матері» («Приснилось, що я вернувся додому...») контраст ліричних тем рідного краю і чужини створюється за допомогою прийому сну. Страждання людини, яка може зустрітися з рідним краєм, з матір'ю лише уві сні, суголосні експресіоністичні образи – хрест на плечі, кров по слідах, потоки сліз. Символ сонця як життєдайної енергії природи доповнюється новими відтінками значення – духовного відображення на батьківщині. Емоційна виразність вірша органічно поєднується з музичністю, багатством фонічних засобів (асонанси, алітерація, звукова анафора).

Світовідчуття символізму становить філософську домінанту всієї творчості Олександра Олеся як поета-драматурга. Ідея трагічної сутності буття людини художньо реалізована у драматичному етюді «Танець життя». Утвердження єдності «краси радості і краси страждання», духовного очищення, піднесення людини у стражданні переростає у творі в типовий для європейського символізму мотив потворності життя.

Синтез символізму у творчості Олександра Олеся не випадковий. Це явище зумовлене засадничим для художнього мислення поета принципом контрасту, який визначає світоглядно-естетичні параметри його творчості в цілому [41].

Вражаюча емоційно-експресивна картина, яку подає поет у поезії «В степу». Чи не основний смисл цієї мініатюри криється в символічному образі квітів – дзвіночків, що є виразом неспокою, високої духовності. Через ліричний серпанок автор дає можливість відчувати первозданну красу, неповторність природи в її злитті з душевним саморозкриттям, у зв'язках з цілим світом. Читач може легко уявити, як дзвіночки стають банями церков, а сам степ – «суцільним храмом». До людини, що потрапила в такий божественний храм, може прийти лише одне одкровення:

Я молюсь. Душа моя
Скрізь в повітрі розлилась...
Степом, небом пройнялась,
Світ в мені і в світі я [41].

Олесь часто звертався до одних і тих же самих тем, образів. Але навіть такі повтори не дають підстав, поза окремим винятком, назвати його поезію одноманітною чи монотонною. Він дбав про багатство художньо-виражальних засобів для підсилення виразності образу, розкриття авторських задумів, про нові відтінки, нюанси у музиці вірша і його кольорових тонах. Мабуть, це дало підстави В. Грушевському назвати

Олеся «поетом напівтонів» і «найсильнішим представником українського символізму [11].

Отже, ми можемо сказати, що Олександр Олесь – неперевершений автор інтимно-особистісних та громадських мотивів, один з найкращих продовжувачів справи Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка та інших корифеїв української літератури.

РОЗДІЛ II

СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

§ 2.1. Джерела формування світогляду

Творчість талановитого митця увібрала в себе всі ознаки модерної літератури кінця XIX-початку XX століття. Його твори тривалий час в Україні не видавались, а опубліковані трактувались по-різному. Олександра Олеся дало нам перше століття нової української літератури – не тільки в тім загальному розумінні, що кожний письменник звичайно є продуктом попереднього літературного розвитку, а в значенні й далеко більш безпосереднім і буквальною.

Світогляд Олександра Олеся формувався і модифікувався під впливом різних складників: дитячі враження від споглядання навколишнього світу і захоплення природою, зацікавлення міфами й легендами різних народів, обізнаність із німецькою філософією та ін.

Творча спадщина Олеся досить велика якщо врахувати, що більшу частину її становить поезія – дев'ять книг. В українську літературу митець входить як поет, що розширив тематичний, стильовий, настроєвий діапазони лірики, підніс виражальну силу українського художнього слова.

В образній системі наявні релікти народницької символіки, окремих народницьких мотивів. Проте навіть ці штампи невідомо трансформуються у тонкому суб'єктивному почутті. Не подаючи політичної концепції, громадянська поезія О. Олеся цікава як суб'єктивний документ суспільної боротьби епохи. Дуже вразлива, можна сказати, тендітна душа ліричного героя болісно реагує на всі перипетії цієї боротьби.

Життєвий шлях не стелився легко перед письменником, творчість його, особливо в другому десятилітті, проходила в дуже тяжких умовах. Але тяжкі умови не залишили і не викривили Олександра Олеся. Що і свідчить про велику силу таланту.

Не так давно уточнено дату і місце народження поета. Справжнє прізвище Олександра Олеся – Олександр Іванович Кандиба. Народився він у місті Білопільля (раніше – місто Крига) 5 грудня 1878 року. Рід Олександра Олеся по батьківській лінії – чумацький і купецький. Дід поета їздив у Крим по сіль. З однієї такої поїздки вони привезли додому його мертве тіло – причина смерті залишилась невідомою. Нерозгаданою була й таємниця батькової смерті, який загинув, коли Сашкові було одинадцять років. Це саме ті перші хмари, що почали з'являтися на одинадцятому році життя: помер батько, і майбутній поет лишився у великій біді разом із двома сестрами і матір'ю. Любив неньку ніжно й тривожно. Збирав ту ніжність з її пісень, гірких сліз та своїх дитячих радощів. Чи не найбільше ніс їх навколишній степ – джерело поетичного натхнення Олеся.

Плачеш?.. в груди б'єш, конаєш...

Я конаю, мати, й сам...

Ой... нащо ж малу дитину

Доручила... ти степам [41].

Уже дорослим Олександр поїхав до Астрахані, де його батько працював на рибних промислах, щоб довідатись, чому загинув батько, але так і не з'ясував: було то самогубство чи нещасний випадок.

Материн рід – селянський. Коли загинув батько, вдова з трьома дітьми, переїхала в Суми. Винайняла там перший поверх невеликого двоповерхового будиночка. Сім'ю утримувала тим, що здавала кімнати шістьом гімназістам, готувала їм їсти, прала одяг та прибирала. Тут вона жила до своєї смерті (1929 р.) із дочками Марією та Ганною – сестрами Олександра Олеся, які вчителювали і теж мешкали в цьому будинку до

1958 року. Та влітку вся родина виїхала у Верхосулля. Там дід Василь Гриценко, батько Олесевої матері, у минулому кріпак, орендував землю колишньої поміщиці, мав свій маєток. Щасливі дитячі літа у Верхосуллі! Дід знав багато казок та легенд, охоче розповідав їх улюбленому онукові. Річка Сула вабила мальовничими берегами, степ стелився шовком трав. Згодом усі ці враження перенесуться у папір в символічно-поетичних образах:

Весь Божий світ сміявся, радів:

Раділо сонце, ниви, луки.

І я не виніс щастя – муки,

І задзвеніли в серці звуки,

І розітнувся мій перший спів... [41].

Так з'явилися перші поезії дев'ятирічного хлопчика. І викликала їх закоханість малого в свою одинадцятирічну двоюрідну сестричку. Він сором'язливо заховав ті перші поетичні спроби під стріху та так і не знайшов їх більше.

Навчався майбутній поет у Білопільському двокласному училищі. Любив книги: навчився читати в чотири роки. П'ятнадцятирічним пішов у самостійне життя: здобув освіту в Дергачівській хліборобській школі, гроші заробляв репетиторством.

Скінчивши школу, вступив вільним слухачем до Київського політехнічного інституту, але не заплатив за навчання через брак коштів і не закінчив інститут. Влітку був на службі в маєтку Харитоненка.

1907 року Олександр Олесь став студентом Харківського ветеринарного інституту. Добре оволодів латиною, самотужки вивчив польську, болгарську і сербську мови. Вірші писав і російською і українською мовами.

Свято відкриття пам'ятника І. Котляревському у Полтаві (1903р.) запам'яталося Олесеві на все життя: тут він зустрівся з Лесею Українкою,

М. Коцюбинським, Б. Грінченком. Після цієї події в його житті поет писатиме вірші тільки українською мовою.

Пам'ятним цей рік був і зустріччю з майбутньою дружиною Вірою Свадковською. Вона навчалася в Петербурзі на Безтужевських курсах. Це Віра ніжно називала коханого Олесем. Вони відпочивали в Ялті, Олександр готував свою першу збірку «З журбою радість обнялась», і коли книга вийшла в Петербурзі (1907р.), то за псевдонім поет узяв ім'я, освячене любов'ю дружини.

Десять років (1909-1919) О. Олесь працював на київських бойнях, за цей час встиг видати п'ять поетичних збірок. Із захопленням привітав Лютневу революцію. Але кров і терор наступних подій каменем лягли на душу. Тяжко пережив смерть друга Костянтина Хороманського – піаніста і композитора, якого на очах поета вбило осколком снаряда. У цей лихий час було розстріляно брата його дружини – Валентина Свадковського, і навіть одна з київських газет повідомила, що вбито самого Олександра Олесья. Все це, за спогадами сестри поета Марії, надломило Олександра [51].

Неоціненними є спогади, що дійшли до нас і опубліковані. Так, А. Лукіяненко згадував про митця так: «Ще в 1918-1919 роках, коли я мав контакт з Олександром Олесем, мені ніяк не вкладалося в голову, щоб такий тихий, скромний, милий для всіх нас Олесь був ще й ветеринарним лікарем. А все ж воно було так. І от в міністерстві земельних справ, що знаходилось на Софіївській площі у Києві, де я працював у плановому відділі, я вперше побачив Олександра Олесья. Він там мав як не дорадчий голос у вирішенні тих міністерських справ, то був якимось консультантом у спеціальних засіданнях. Я тоді був студентом Київського університету на вечірніх лекціях, а вдень працював. Мені здавалося, що на мене, як і на всю студентську українську молодь, особливими очима задивлявся Олесь. Олесь знав ціну українській молоді! І підхід до студентства в нього був

особливий, відповідний. Він знав, що ми тоді в Києві багато його творів знали напам'ять, а не тільки читали. Ці твори нас загіпнотизували, і Олесь, як автор, те відчував. Для нас дорогим у них було те, що там оптимально було покреслене тло дій і максимально було вилите почуття людяності, любові до Батьківщини, жертвності в ім'я свого краю. Все те в його поезіях було змістовно і доцільно укладене, а це було найдорожчим для нас. Ми розуміли його твори і любили – ними жити!

На засіданнях комісій, в яких він брав активну участь, подавав свої міркування, роз'яснення, поради. І я фіксував ним сказане, вслухаючись в його мелодійну, милозвучну мову. Приємно і сьогодні згадати ті випадки, коли було візьме слово Олександр Олесь. Сам дуже гарно і гармонійно збудований, нижче середнього зросту, злегка повнуватий, світло-оливкового кольору шкіра, з кучерявим волоссям, він коли й сидів чи стояв, то трохи схилив голову на правий бік, і йому так це пасувало... А мова? Це якесь чарування – ніжна і звучна, зі срібним відтінком, не менше гармонійна, як і вся його постать-статура.

Пам'ятаю як сьогодні: коли були невдачі на політичному фронті чи на військовому, то це відбивалося в поезії Олеся. А його твори доходили скоро до широких мас студентства. І одного світлого, теплого дня літом у неділю – дивлюсь на Софіївській плаці – море людей, переважно молоді. Іде похоронна процесія. Що таке? І радісно, що такий день і багато людей, і журно. Жалобний хід – похорон... застрелилась студентка Крижанівська... з причини сумної політичної ситуації. Вона не могла перенести сказаного Олесем:

Вчорашні спільники на нас здіймають зброю,
Ідуть з мечем на нас брати,
Готові братньою рукою
Нас на Голгофі розіп'ясти...
О Боже, Волю захисти!

О, схаменіться, тільки дайте
 Напитись сонця і краси,
 А потім, бийте, їжте, крайте,
 Тіла рубайте, як ліси,
 І Волю роздеріть, як пси! [41].

Його ставлення до всіх нас, чи то високих службовців, чи службовців найдрібніших, було однаково щире, рідне і дороге для нас» [31, с. 150].

Дебютував Олесь поезією «Парубоцькі літа – та бурхливий потік» в альманасі «Багаття» (1905 року). Через два роки (1907р.) вийшла в світ його перша збірка «З журбою радість обнялась», яка принесла Олесеві не тільки визнання, а й заслужені поетичні лаври.

Творчість Олександра Олеся виразно поділяється на два періоди. Перший, обіймає час між революціями 1905 і 1917 років, другий – із 1919 року, коли поет опинився в еміграції, прирік себе на добровільне вигнання до кінця життя.

Поетичний доробок першого періоду складають книги «З журбою радість обнялась» (1907р.). «Поезії. Книга II (1909р.)», «Поезії. Книга III» (1911р.), «Драматичні етюди. Книга IV», «Поезії. Книга V» (1917р.).

Добрим словом варто згадати перекладацьку діяльність поета у цей період творчості. Ще 1912 року «Літературно-науковий вісник» надрукував Олесів переклад «Пісні про Гайявату» Г. Лонгфелло (окремим виданням переклад побачив світ у Державному видавництві України 1923 році). Українською мовою, дякуючи Олександру Олесеві, зазвучали казки В. Гоуфа, арабські казки тощо.

Письменник перекладав з англійської, німецької, російської, польської, болгарської, білоруської, сербської, грузинських мов. У перекладі Олександра Олеся вперше пішов на сцені українського театру в Києві «Вишневий сад» А. Чехова.

Не вся спадщина поета рівноцінна як в ідейному, так і в художньому відношенні. Брак ґрунтовної історико-філологічної освіти в Олександра Олеся якоюсь мірою пояснює обмеженість його світогляду і байдужість до тем, що лежать поза суб'єктивними враженнями. Але найкраща поезія Олександра Олеся – не в'яну́ча.

Оцінюючи творчість Олександра Олеся, М. Рильський писав: «...нема ніякого сумніву, що поезія Олександра Олеся позначилася сильними своїми сторонами на розвитку української літератури. Зі смутком визнаючи його вільні й невинні провини, хибні його кроки, в яких сам він гірко каявся, шкодуючи, що така дужа, творча індивідуальність не достигла свого повного розвитку, ми повинні, проте сказати, що поет Олександр Олесь посідає певне місце в історії нашої культури, що все краще в його спадщині гідне уваги й любові читачів» [54].

§ 2.2. Художньо-образні доміанти поезій

Основні теми віршів першого періоду Олесевої творчості – кохання, бурхливі соціальні події, настрої після поразки першої революції, вболівання за народ, надії на його пробудження, журба й розпач. Уже десятки поколінь, відкриваючи для себе образний світ поезії, не перестають милуватися Олесевими «Чарами ночі»:

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її, -
знов молодість не буде»! [41].

Такий Олександр Олесь. У нього завжди «пісня ранку на устах», у всеобіймаючому напльві почуттів він із самою природою на «ти» і освідчується їй мовою степового вітру:

Ми йдемо... Шумлять гаї,
Ллються пахоці розкішні,
Щось кричать нам солов'ї,
Щось шепочуть трави пишні [41].

Йому вдавалося ловити ритми і мелодії гаїв і поля, музикою слова дихав у нього кожен образ. Це був голос самої української землі, що заговорила мовою музики. Недаремно до поезії О. Олесья відразу виявили своє зацікавлення композитори. Більше ста Олесевих віршів дарували натхнення десяткам українських музик: М. Лисенку, Л. Степовому, К. Стеценку, С. Модкевичу та іншим.

Більшості пейзажних та інтимних поезій притаманні мінливість настрою ліричного героя, мотиви глибоких душевних борінь, контрасти життя, для яких поет знайшов блискуче точну формулу: З журбою радість обнялась. Є квіти, до яких не можна доторкнутися навіть люблячою рукою. Від дотику вони в'януть. Такі інтимні поезії Олександра Олесья.

Настрій більшості з них просто неможливо передати. При спробі перекласти його на мову прози, він в'яне і зникає.

Ти біля моря... хотів би стати
Південним вітром, щоб там літати,
Схиляти трави тобі під ноги,
Встеляти цвітом твої дороги [41].

Тут все звучить так невимушено просто, як спадає з високості жайворонкова пісня, як дзвенить вітер. Сам вірш легкий, співучо мелодійний і одночасно мережевий, як морське повітря, що млоїть груди сонячною напоєністю, чистотою, легіоном хвилі.

Пейзажна лірика Олександра Олеся – це гімн природі, її неповторної краси. В одному випадку це поетичні акварелі, які сприймаються лише зором:

Вишиває осінь на конві зеленій
Золоті квітки,
Квіти оживають, і з дерев спадають
Жовті нагідки [41].

Як відомо, кращі вірші-гімни весні й любові, Олександр Олесь створив у київський період свого життя. Та чи багато ми знаємо подробиць про ті найплідніші у творчому відношенні для нього роки?

Мішель Нострадамус передбачив глобальні зрушення у роки 1917-й-1991-й з точністю до місяця. Але в тому нема нічого містичного. Сучасна наука довела, що суспільство розвивається не за надуманими принципами класової боротьби, а за законами паралельних біологічних структур. Отож, історія здатна не повторюватись, як багато хто вважає, а відтворюватись своєю вічною суттю в нових етапах та поколіннях. Напевне, тому, читаючи ще невідомий широкому колу поетичний щоденник О. Олеся 1917р., доходиш висновку: такі вірші могли бути написані і в наші дні, а стривожена уява схильна сприймати їх як трагічні передбачення.

Сповнені печаллю і гіркотою рядки О. Олеся – не пророцтво, подібні до нострадамусових, а поетичне освячення духовної матерії, що, як і все вічне, має свої фази пригасання і розквіту. Ми є свідками цього, бо нам випало жити у період зламів та потрясінь – соціальних, політичних, духовних. Спочатку приголомшені, ми швидко адаптуємось до нового витка історії, до нового світогляду.. нині, коли Українська держава стала реальною, здається, що національне військо, синьо-жовтий прапор та інші матеріалізовані деталі з творів Олеся існували завжди.

Календарні дати, якими позначено більшість поезій, дають можливість визначити часові межі щоденника: березень-червень 1917р. Лишень три місяці! А скільки бурь і гроз, світанків і смеркань, припливів і відпливів пережило за цей час поетове серце! На скільки поколінь вистачить, щоб не став народ у кайданах. Того року напровесні воля прийшла як пробудження і збудження почуттів, надій, як сповідання на оздоровлення нації. Радісно, «криком щастя і страждання» озвалась народна душа. Віра поета в те, що разом з національними знаменами і «творчий дух народу із могили встане», міцно від упевненості в силі українського війська, яке не дасть «в наругу рідної землі». Душа народну бринить – співає: «Живи Україно, живи для краси!». Прапори й пісні побраталися, як люди, до того гноблені і ганьблені чужинцями. Тут поет ставить крапку. Закінчилися гімни нестримної радості, такі нехарактерні для його творчості, а тому й нечисленні.

На зміну пробудженню, весні приходять журба, посестра більшості творів О. Олеся (як, зрештою і наших народних пісень). Лебідь, який будив зграю, збагнув, що брати не чують, «вдарився об камінь», крила поламав. А коли зграя, прокинувшись, полетіла далі від гнилої води в щасливі краї, лебідь у самотинні сходив кров'ю. Останній акорд балади сягає найвищої точки трагізму: «Чи хто-небудь в небі лебеда згадав?». Творча інтуїція поета передбачила долю – як його власну, так і нашого

народу. Адже раби, а тоді таких було більшість, не прокинулась у той час прекрасного світання і не знялися на вільних крилах у небо. Знову після довгих літ мовчання – мертвий сон. Український народ у цій частині щоденника постає «наче невольник, що нагло вночі прокинувся», якому примарна доля, як омана, знову вказує шлях до Голгофу, аби повторити шлях Христа. «Вчорашні спільники на нас здіймають зброю» – щоб іще раз розіп'ясти. Уже не символ російської революції постає червоний прапор, а страшною тінню новітньої імперії, яка пускає червону пару над нашою землею, а «новітні визволителі», обнімаючи гаряче, кують на нас кайдани.

Що можна заперечити О. Олесеві, коли все сталося саме так, як він занотував у щоденнику. Деякі вірші звучать як пересторога – вони не просто моделюють сьогодення, а наближають людину до, може, ще не пережитої біди.

Як присуд долі щодо українського народу сприймаються рядки:

І на горбу його могили
З квіток квіток життя
збирали мед [41].

Деякі літературознавці наголошували на тому, що після виходу третьої книжки Олександр Олесь вичерпався. Можливо, причиною цього висновку було те, що читачі і критики після 1911 року змогли зустрітись з поетичним словом митця аж через шість років, адже 1917-м датується поява п'ятої збірки.

Сергій Єфремов, без знижок на ідейно-тематичне спрямування, говорив про Олеся: він «ще раз наочно показав, що громадянські мотиви анітрохи не зв'язують крил і не заважають справжньому поетові...» [14].

В основі художнього світу Олеся, створюваного інтимною лірикою, лежить неоромантичне протиставлення дійсного життя, з одного боку, і мрій та сподівань героя – з іншого. Неоромантичним є популярний у

творах О. Олеся мотив дочасного чи вражаюче-короткочасного буяння («Айстри», «Єсть дивнії лілеї, що вранці родившись», «єсть квіти такі, що ніколи не квітнуть» та ін.).

Поет воєдино зливає контрастні поняття: мовиться про біль, муки, кров, рани, і все це стає ще болючішим від того, що з них проростає «ніжність», «жаль», що все це здійснюється в пошуках тієї «ніжності», відсутність якої скрушно переживається.

У змалюванні любові О. Олесем немає різких, контрастних барв, що йдуть, як правило, від гостроти самоусвідомлення, але поза цим трактування любові в нього досить різноманітне: це й безнадійне кохання, і зовнішніми причинами створена недосяжність любові, і таємнича приреченість закоханих не мати одне одного, і нарешті, радісно-тріумфуюче проникнення любові в серце, що сповнює собою всю істоту і природу загалом.

У слові поета оживає природа України – музика зір блакитнооких, шовковий спів степів широких. Народнопоетичні постійні епітети поєднуються зі складними оригінальними образами поета. У метафорі – *музика зір блакитнооких*, воєдино злиті звукові і слухові враження, а загалом – це тонкий штрих, що передає красу й велич рідної мови, поезії. Тут же й натяк на могутню силу поезії *Дніпра левів рев...* Дніпро – символ України, її народу, який опосередковано порівнюється з левом, що символізує силу.

Романтичне світосприйняття, щедро напоєне народнопоетичною образністю, музичним ладом народної пісні, динамічно визрівало до вершин бездоганного словесного інструментування. Читачів буквально зачаровували алітерації та асонанси в поезії О.Олеся, а його щире, вироблене й власною долею співчуття голодним, обідраним і німим рабам у царській «тюрмі народів» викликало співпереживання і довіру:

Вони обідрані, розбуті,
Сліпі, голодні і німі,

В кайдани, в сталь міцну закуті,

В кривавих ранах і ярмі, -
Сьогодні більше не раби:

Лунають гасла боротьби! [41].

Герої цих творів синтезують духовний потенціал, видобутий із міфології, з образного переосмислення могутніх сил природи, поривання їх творця до ідеалу, краси, гармонії.

А саме ж життя О. Олеся не жалкувало. З пафосом зустрів він революцію 1917 року, та романтична захопленість незабаром перейшла в зневіру, страх перед марно пролитою кров'ю, і поет у 1919 році виїздить за кордон.

Письменник створив чимало чудових зразків філософської і громадської поезії, але найбільш привабливі його інтимні й пейзажні вірші, сповнені глибокої лірики, оригінальності, шляхетності й мелодійності. Саме тому більшість з них стали піснями та романсами.

Часто в інтимній ліриці О. Олеся зустрічаються мотиви нероздільного кохання. Але благородство, яким дихають віршовані рядки, приміряє мрію і сумну реальність:

Зустрітись, щоб скрізь тебе шукати,

Для чогось жити, не маючи мети...

Складать пісні тобі і знати,

Що їх повік не вчуєш ти... [41].

Поезія Олександра Олеся – коштовна перлина в літературному здобутку українського народу.

§ 2.2. 1. Різничитання творчості О. Олеся: неоромантик, символіст чи романтик

Співіснування різних поглядів засвідчує складність дискурсивно-типологічної класифікації творчості Олександра Олеся і зумовлює актуальність подальшої розробки цієї проблеми. Шляхом до визначення домінантної естетичної тенденції творчості поета, тобто відповіді на питання, ким був Олександр Олесь – неоромантиком, символістом чи романтиком – є дослідження світоглядних характеристик та особливостей поезики його творів.

Романтизм чи неоромантизм письменника, «не вельми барвистий романтизм», на жаль, і в подальшій творчості продовжував, за словами Миколи Зерова, «поезію чепурну, але неглибоку, повну загальних трактувань...» [17].

Відомі також спроби розглядати творчість Олександра Олеся поза модерністичним дискурсом як поета-романтика, спираючись на висновки критиків початку ХХ ст., зокрема М. Сріблянського.

Чітко простежується неоромантична концепція творчості як вираження емоційного світу особистості, структурно реалізована образами серця, пісні, струн, вогню, іскри. Одна з найпомітніших особливостей художнього світу поезії Олександра Олеся – акцентування єдності емоційних контрастів у творчій свідомості:

З Журбою радість обнялась...

В сльозах, як в жемчугах, мій сміх.

І з дивним ранком ніч злилась,

І як мені розняти їх?!

В обіймах з радістю Журба.
 Одна летить, друга спиня...
 І йде між ними боротьба,
 І дужчий хто – не знаю я.....» [41].

Цей хрестоматійний вірш відображає також засадниче для неоромантизму бачення руху, боротьби як першооснови світу.

Унікальність емоційного світу митця підкреслюється у творах Олександра Олеся мотивом невисловлюваності, недомовленості переживання, успадкованим поезією помежів'я ХІХ–ХХ ст. від романтизму. Цей мотив є основним у вірші «Жита з волошками, і луки, і гаї...», де поет, відповідаючи на риторичне запитання – як відтворити словом красу навколишнього світу – декларує неоромантичний принцип гармонії мрії і дійсності у дійсності у мистецтві:

Ах, знаю де! Я в казку дивную свою
 Усю фантазію ввіллю,
 Таємності, розкоші повним, -
 І в казці дійсність відіб'ю [41].

Обстоювання соціальної дієвості творчості, мистецтва в поезії Олександра Олеся виражає властивий неоромантичному світогляду принцип активності особистості в усіх сферах людського буття. Художня функція образу слова-зброї у віршах Олександра Олеся перебуває у зв'язку творчої наступності з поезією Лесі Українки, що не раз підкреслювали дослідники. Поет розширює асоціативний ряд образу: крилаті, вогняні стріли, що влучають в серце катів і зрадників, блискучі й палкі іскри промов поета, спрямованих проти тих, хто йшов разом з катами («Не слів мені, а стріх крилатих, вогняних!...»).

Глибина символічного змісту образу розкривається у вірші «О слово рідне! Орле скутий!..».

Низка поезій засвідчує просвітницьку генезу неоромантичного трактування соціально активної творчої особистості. Не менш важливим чинником, що об'єднував просвітницьке й неоромантичне розуміння суспільної ролі мистецтва, є сповідувана неоромантиками ідея духовного просвітництва, культ сильної особистості, здатної запалювати інших.

У художньому мисленні Олександра Олеся актуалізується неоромантична концепція елітарності мистецтва, виражена у протиставленні високого мистецтва і буденності, осуд суспільства, байдужого до духовних надбань мистецтва, нездатного зрозуміти його красу. На переконання поета, лише високодуховна особистість здатна адекватно сприйняти мистецький твір, своє поетичне слово він призначає «для душ, збудованих з проміння».

Одна з основних світоглядних характеристик поезії Олександра Олеся – неоромантичне утвердження свободи як провідної духовної цінності. Формою художньої інтерпретації неоромантичної ідеї визволення особистості є в його поезії широка розробка національно-визвольної теми. Важливий смислоутворюючий елемент поезії цього семантичного поля – осуд рабської свідомості, національного безпам'ятства.

Неоромантичним максималізмом позначені поезії мілітарної теми, у центрі яких – збройна визвольна боротьба.

Неоромантичну означеність поезії Олександра Олеся засвідчує провідна структуро творча функція образу природи. Пейзажній ліриці властива емоційна насиченість, красу природи поет сприймає як джерело душевної наснаги.

Характерним художнім засобом є персоніфікація природи, закорінена в пантеїстичному світобаченні неоромантиків, їх прагненні розкрити красу

навколишнього світу як земне втілення абсолютного ідеалу. Картини одухотвореної природи становлять композиційний центр багатьох поезій.

Важливою світоглядно-естетичною категорією в поезії Олександра Олеся виступає любов. Для його поезії характерне розкриття почуття любові в емоційній співзвучності з природою, що підтверджує неоромантичну основу творчості поета. Один з таких творів – вірш «Любов», у якому настроєво забарвлений пейзаж є вираженням емоційної хвали коханих. Емоційну виразність вірша підсилюють образотворчі засоби – персоніфікація, літературно-романтична метафорика, а також мелодійна ритміка і звукова форма.

Художня інтерпретація основоположних світоглядних категорій формує загальну концепцію особистості в поезії Олександра Олеся. Важливий чинник позиції особистості – неоромантичне життєствердження. Життя людини, сприйняття нею навколишньої дійсності є найвищою цінністю в світоглядній системі творчості поета:

Життя – це все! З життям зникає

І небо, й сонце, і земля,

І час, і простір. Все вмирає,

Коли вмираю я [41].

Оптимістичні сподівання на майбутнє, стоїцизм сильної вольової особистості як вияв конструктивного антропоцентричного світобачення висловлюються в багатьох творах поета й дістають знакове вираження символами сонця, весни, квітів, ранку, моря, степу та ін.

Досліджуючи поетикальні особливості ідіостилю О. Олеся в річищі символізму, І. Цуркан зауважує: «Поезія символістів була спрямована перш за все на створення нової поетичної мови, яка б відмовилась від звичних для поезики минулого алегорій і звернулася до трансцендентного,

таємничого, а отже, «невимовного», увиразненого компонентами барв і музики, того, що стоїть поза досяжністю звичайної мови» [75, с. 108]. Зважаючи на те, вважаємо, що творчість О. Олеся тяжіє до символізму, адже поет творчо засвоював художні здобутки європейського символізму, за основу брав досвід національного в особі М. Вороного, який уперше синтезував українську поетичну традицію з художнім дискурсом європейського (насамперед французького) символізму.

§ 2.3. Звукові образи поезій

Поет Олександр Олесь ставлення до життя і боротьби народу, громадське обличчя розкриває насамперед в своїй громадянській ліриці, в тих поезіях, що виражали думки, настрої і прагнення передових людей того часу, всього народу.

На відміну від тих поетів, що шукали «чистої краси», відвертались од життя і боротьби народу, Олександр Олесь у своїй першій збірці приділяє багато уваги громадянським мотивам. Цими мотивами в більшій чи меншій мірі пройнята і його інтимна та пейзажна лірика.

На багатьох кращих його поезіях відчувається подих Шевченківської музи, відчувається дух Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, які утверджували в своїх творах високі ідеали боротьби за щастя людини, кидали виклик міщанському болоту, де задихалася й гинула велика мрія про справжнє людське щастя.

Уже в багатьох ранніх поезіях О. Олесь, датованих 1903-1905 роками, звучить протест проти сірої буденщини, проти світу міщанства. В алегоричних образах *орла, лебедя, сокола, іскри*, що линуть до світла, у високості, поет утверджує пориви до мрії, до справжнього життя. Він з боєм говорить про тих, що гинуть на дорозі до щастя, але щиро захоплюється незламністю їх духу.

У поезіях «Іскра», «Лебединій зграї», «В болоті жаби рай знайшли», «На високій скелі ранньою добою» та ін. Олесь співає пісню «безумству хоробрих», проводить ту ідею, яку ствердила Леся Українка в одному із своїх оповідань, де змальовано метелика, що згорів, полетівши до світла, і кажана, що дрімав, заживо гнив у темноті, страхаючись вогню.

З наближенням революції символічні образи в поезії О. Олеся стають все більш зрозумілими і доступними, набирають чіткішого громадянського змісту.

У вірші «Ой не сійтесь, сніги» поет звертається до явищ природи. Але кожен читач без труднощів розуміє, що тут йдеться в першу чергу про весну в житті народу.

Ой не сійтесь, сніги, ой не сійтесь, рясні,
Не губіть ви останньої слави.
Гріє здалеку землю усмішка весни,
Пробиваються проліски, трави.

Не злякать вам нікого, холодні сніги,
Бо розтопче вас сонце блискуче,
І нечуваний сміх залуна навкруги,
Як тікати ви будете в кручі.

Ой не сійтесь, сніги, ой не сійтесь, рясні,
Згиньте в темній безодні навіки!
Хоча пізно, а все ж діждемось ми весни,—
Свята волі, і світла, і втіхи [41].

Революцію 1905-1907 років привітав поет із захопленням, як весну у житті пригноблених народів царської Росії. Ця радість, віра в перемогу над темними силами царизму звучить у багатьох віршах, сповнених оптимізму, бадьорості, заклику до боротьби.

Ліричний «герой цих віршів, пройнятий настроєм повсталого народу, щиро радіє, бачить, як вчорашні раби стають людьми, борцями за свої потоптані права. Поет сповнений віри, що в цій боротьбі порве кайдани неволі і його рідний український народ.

Цією вірою в духовні, в революційні сили українського народу сповнені зокрема поезії: «Сніг в гаю...», «Ой не квітни, весно...», «Я більше не плачу». Ці вірші своєю будовою нагадують народні пісні. Перші два рядки в строфі оспівують явища природи,

Сніг в гаю... але весною

Розів'ється гай...

...Може долею ясною

Зацвіте й мій край.

В небі мла, а сонце гляне,—

Мла розтане в мить...

...Може й мій народ повстане,

Морем зашумить! [41].

а останні два малюють картину з реального життя людей:

Як вулкан, стоїш ти, згаслий,

Але чую я,

Що в душі твоїй прекрасній

Море ще огня .

Вірю я, що обороне

Сам себе мій край...

О, мій велетню — Самсоне,

Пути розривай! [41].

Цим художнім паралелізмом поет домагається емоційності твору, викликає в читача глибоке почуття любові до рідного народу.

У період революції 1905-1907 років з-під пера Олександра Олеся вийшла низка віршів-закликів, які виражали настрої, прагнення повсталого народу. Сила цих віршів в їх простоті, переконливості і великій, поетичній наснаженості. Вони хвилюють, бо сповнені палкого почуття, гніву до

гнобителів, віри в перемогу над ними. Не дивно, що такі вірші ставали революційними піснями народу. Серед них в першу чергу слід назвати: «Міцно і солодко, кров'ю упившись...» та «Ми не кинемо зброї своєї». В них автор майстерно поєднує заклик до боротьби, що повторюється як рефрен у кожній строфі, з конкретними картинками народного горя, якими умотивовується цей заклик. Остання строфа цього вірша стверджує, що настав час всенародної відкритої боротьби з ворогом:

Міцно і солодко, кров'ю упившись,

Сплять вороги уночі...

Тихо з повіток плуги витягайте,

Куйте в проваллях мечі.

Стогнуть брати наші в тюрмах проклятих,

Ґрати залізні рвучи...

Тихо з повіток плуги витягайте,

Куйте в проваллях мечі.

Мати без сина і жінка без мужа

Плачуть, життя кленучи...

Тихо з повіток плуги витягайте,

Куйте в проваллях мечі.

Мають знамена і б'ється юнацтво,

Крові потоки ллючи...

Сміло з повіток плуги витягайте,

Куйте вселюдно мечі! [41].

Як гімн революційної боротьби, звучить вірш «Ми не кинемо зброї своєї», написаний розміром «Марсельєзи», по духу близький до цієї знаменитої революційної пісні.

З багатьох поезій О. Олеся періоду першої російської революції віє журбою, смутком. Та це не розпач, не безнадія, не стогони, що розслаблювали читача. Більшість таких творів сповнені пекучого болю по жертвах революції.

Кого не схвилює ніжним ліризмом поезія «Айстри», яку Микола Лисенко поклав на музику? Розцвіли чудові айстри опівночі в надії на світлий рожевий ранок, на теплі весняні дні. Майбутнє здавалось їм ясною казкою. Та не судилось здійснитись їхнім маренням. Замість сонця, тепла їх зустріли холодні осінні дощі та вітри.

І вгледіли айстри, що вколо – тюрма...

І вгледіли айстри, що жити дарма, –

Схилились і вмерли... І тут, як на сміх,

Засяяло сонце над трупами їх!.. [41].

Оспівуючи трагічну долю айстр, поет думає про тих, хто мріяв про ранок нового життя, хто поривався до світла правди і волі, але передчасно загинув, не дочекавшись здійснення своїх мрій.

Наче реквієм героям, що полягли за народну справу, звучить поезія «Жалібна пісня». Перша її частина передає почуття всенародної скорботи по тих, що «як леви, боролись за народ, за правду народного діла». Друга частина поезії переростає в клятву помсти за священну кров кращих синів народу.

Не втрачає О. Олесь віри в торжество революційних ідеалів і в той час, коли царизм мобілізував усі сили на придушення революції. Він пише поезії великої викривальної художньої сили, в яких таврує криваві злочини царизму. Через символічні образи *вампірів, шакалів, вовків, сов* і т. п. поет переконливо розкриває хижацьку суть реакції і закликає не втрачати віри в перемогу над цими темними силами:

Викликає захоплення поезія «Три менти». В ньому вражає майстерність побудови й художніх засобів, їх відповідність задуму поета. В трьох

строфах вірша зображено наростання боротьби народу проти царизму. Перша строфа вказує на час страшної реакції, коли її чорні сили сіяли страх і покору:

Тихше, тихше: ходять звірі,
 П'ють народну кров вампіри...
 Нахиляйтесь,
 Пригинайтесь:
 Може, мимо пройдуть звірі...
 Тихше, тихше —
 Хто це дише?
 Тихше... тихше...[41].

Звуковий склад першої строфи (алітерації звуків т/х) досконало передає гнітючий настрій в країні.

У другій строфі йде мова про наростання таємної, підпільної боротьби:

Тихше, тихше: сплять вампіри,
 Упилися кров'ю звірі...
 Нахиляйтесь,
 Підкрадайтесь,
 Як убиті сплять вампіри...
 Тихше, тихше —
 Хто це дише?..
 Тихше... тихше...[41].

Порівняно з першою, в цій строфі змінені лише окремі слова, на які падає основний наголос. Вампіри упились народною кров'ю, і треба готуватись до розправи з ними.

Третя строфа – це заклик до всенародного повстання проти царизму:

Гей, до зброї! Бийте в дзвони!
 Будьте смілі, як дракони!
 Всіх гукайте,

Всіх скликайте —

Хай гудуть, як громи, дзвони...

Хто там ззаду? —

Кулю гаду!

Хто там ззаду?.. [41].

Прийшов час всім стати грудьми проти хижого ворога. У цій строфі гримлять не тільки окремі рядки, слова, але й звуки, передаючи силу й непоборність народного духу.

З великою викривальною силою затаврував поет криваві чорносотенні погроми царизму у вірші «Над трупами». Перед нами картина надзвичайного трагізму. Вбита невимовним горем мати-єврейка стоїть над тілами закатованих чоловіка і сина-немовляти. Стоїть і звертається з питаннями то до мертвих, то до вбивць. У цих питаннях неймовірний жах і подив: за що вбито мужа-лікаря, що робив людям тільки добро; за що вбито її маленького сина, який вимовляв лише одне слово «мама»?!. Цей вірш, що містить у собі акт обвинувачення царизмові разом з тим говорить про людяність та інтернаціоналізм його автора, про те, що О. Олесь до глибини душі вражали кривди не тільки рідного народу, а й інших поневолених народів.

Інколи поет впадає в розпач, в протиріччя, заперечує те, що проголошував учора... Вірші з таким настроєм, з таким моралізуванням народжувались у хвилини важкої втоми поета. Основною ж причиною таких коливань у думках і настроях було те, що поетові бракувало чіткого уявлення про конкретні шляхи соціальної визвольної боротьби. І все ж таки визначальними в його поезії 1905-1907 років є настрої боротьби і волі, щирий поклик до бою, віра в світлий день нового життя.

Олександр Олесь створив чимало талановитих поезій, в яких звучить гнів проти тих, хто топтав національні права українського народу, проти

панства і прислужницької інтелігенції, що ради наживи, кар'єри і вигоди відрікались од свого народу, його мови, культури.

Одним із кращих патріотичних віршів О. Олеся є «О слово рідне! орле скутий!» (1907 р.). У ньому він з глибокою ніжністю передав свою любов до рідного слова, в якому відбилися вікова історія України, краса і ніжність природи, духовне багатство рідного народу. Перегукуючись з Лесею Українкою, поет прагне, щоб рідне слово стало його мечем і сонцем у боротьбі за визволення рідного краю.

Три частини композиції виконують роль тези, антитези і синтезу. Поезія побудована як монолог-звертання ліричного героя до рідного слова. Анафоричне «О слово рідне!» увиразнює не тільки композиції єдності, а й змістову наповненість, підкреслює щирість ліричної оповіді, схвильованість героя, зумовлює ораторські інтонації, патріотичні почуття. У його серці виникає біль через зневажливе ставлення до рідної мови й історичне безпам'ятство співвітчизників. Наскрізна антитеза розгортає сюжет вірша. Поет використовує яскраві метафори й епітети: Українське слово уподібнюється «скутому орлу», тобто поневоленому народові, слово якого звучало завжди як «співочий грім батьків моїх», а тепер «дітьми безпам'ятно забутий». Ідея вірша впливає з переконань митця, що рідне слово відбиває драматичну історію України, стало духовною зброєю народу.

У низці поезій О. Олесь підносить тему стосунків інтелігенції з народом. У них чути відгуки славнозвісного «Послання» Т. Шевченка. Поет картає відступників од рідного народу.

Слово поета набирає інколи іронічного й саркастичного звучання, як в поезії «О, правда! Мій народ смішний безкрає...».

Гнівno затаврував поет гнобительську національну політику російського царизму в таких віршах, як: «Хто ви? Хто ви? з нагаями...»,

«Щоденно ворони летять...», «Везли їх, зраних в борні з солдатами...» та ін.

Бадьорі й радісні тони звучали в поезії О. Олеся у дні Лютневої революції 1917 року, яку він зустрічав як наближення волі народу. Поет серцем відчував ту силу, яка відкривала новий семафор в історії людства. Тією силою був народ-трудівник.

Краса рідного краю живила талант О. Олеся, викликала в нього творче натхнення та найніжніші інтимні почуття. Широкі слобожанські степи, квітучі поля і гаї, Чорне море в години спокою і хвилювання, похмурі Кримські гори та зелені Карпати, природа України в різні пори року – це далеко не повний перелік розмаїтості образного наповнення в пейзажній ліриці письменника.

Поезія Олександра Олеся захоплює нас прозорістю пейзажного малюнка, в якому все сповнено чарівності, краси природи, повнокровного життя. Гармонією зорових та слухових вражень поет майстерно відтворює той радісний момент в природі, що настає після грози, коли все дихає свіжістю, сонячним теплом, щастям:

Гроза пройшла... зітхнули трави,
Квітки голівки підняли,
І сонце, тепле і ласкаве,
Спинило погляд на землі.

Здаля розвіялись тумани,
Знов ясно, пахощі, тепло...
Спинилась кров, замовкли рани...
Прибите серце ожило [41].

Та все-таки останній рядок, ота чудова сумовита метафора *«А сльози ще тремтять на них»* оповиває цей радісний настрій якимось смутком, що йде від самого поета, в душі якого радість обнімається з журбою. Оце

злиття радості й смутку є характерною особливістю пейзажної лірики О. Олеся.

У поета відсутнє чисте замилювання пейзажем, що було притаманне поетам-декадентам. Пейзаж у нього майже завжди злитий з життям людини, яка в природі черпає душевну свіжість, наснагу і енергію для боротьби («На гори високі, на срібло снігів!»). Пейзажні малюнки часто контрастують у нього із світом міщанства («Ходім відсіль, де радощів немає»). Окремі пейзажні образи в ліриці О. Олеся сповнені глибиною народної поезики, що знаходить свій вираз і в змісті, і у пісенній формі вірша. Кого не зачарує поезія «Не беріть із зеленого луку верби», яку композитор Я. Степовий поклав на музику!

Поет любить форму задушевної розмови ліричного героя з природою («Ой, чого ти, тополенько...», «Пташко! Будь рада теплу і весні» та ін.), що надає його поезіям ширості, безпосередності, єднає їх з народними піснями.

Не випадково деякі твори О. Олеся стали народними піснями, бо вони і змістом, і формою виражають доброзичливе, сповнене ніжності і турботи ставлення народу до природи. Такими є, наприклад, «Веснянка» з драматичної поеми «Над Дніпром», «Роси, роси, дощичку, ярину» та ін.

Олександр Олесь дуже любив море. Він оспівав його суворість і ніжність в циклі поезій «З кримських образів», що увійшов у збірку «З журбою радість обнялась». Море вабить поета як символ нескореності, воно викликає в нього думки про рідний край, про боротьбу за волю народу. Біля моря намагається він знайти спокій, втішити душевні болі. На окремих поезіях цього циклу відчутно вплив «Кримських відгуків» Лесі Українки, написаних в 1897-1898 роках.

Є в О. Олеся цикл ліричних віршів «Щороку», написаний у 1910 році. Це данина любові поета до рідної природи. Наче захоплююча казка про царівну-зиму звучить заспів: «Снігу, ой снігу якого!». Весь заспів – це

низка гармонійно поєднаних розгорнутих порівнянь, що розкривають красу зими. У дусі кращих зразків народної творчості звучить, наприклад, таке порівняння: «Скублись, кричали і пух свій розкидали білий / Наче тут віяли тихо вітри / Віяли тихо й несли хвилі вишневого цвіту [41].

Зовсім іншого настрою сповнений вірш «В небі жайворонки в'ються», що по праву вважається шедевром пейзажної лірики. Це чудова картинка ранньої весни. Радісний весняний настрій, музику весни, оновлення природи поет передає піснею жайворонків.

В небі жайворонки в'ються,
 Заливаються-сміються,
 Грають, дзвонять цілий день,
 І щебечуть, і співають,
 І з весною світ вітають
 Дзвоном радісних пісень.
 Ось вони на землю впали,
 Щось шепнули їй, сказали
 І розтали знов у млі...
 І щоб глянути на диво,
 Виглядають полохливо
 Перші проліски з землі [41].

Добір звуків і слів у вірші повністю відтворюють цей настрій. Нагромадження голосних та дзвінких приголосних звуків, розмір чотиристопного ямба передають металеву-струнну звучання жайворонкового співу.

Образ осені особливо вдало передано у вірші «Вишиває осінь на канві зеленій!», наче поетичні акварелі, які сприймаються лише зором:

Вишиває осінь по канві зеленій
 Золоті квітки,
 Квіти оживають, і з дерев спадають

Жовті нагідки [41].

Є в циклі «Щороку», як і взагалі в пейзажній ліриці О. Олеся різних періодів, чимало поезій, пройнятих настроєм суму і втоми, проте більшість поезій про природу, вміщених у перші його збірки, сповнені бадьорого настрою, будять думку і почуття, кличуть до життя і боротьби за людське щастя.

Духовно збагачують читача поезії про ніжну, чисту і вірну людську любов, розкривають йому красу й глибину інтимного світу людини. Хоч сумом оповиті ці рядки, але в них присутня щирість і ніжність. Не випадково так перегукуються вони з поетичними творами Володимира Сосюри, на якого мала певний вплив поезія О. Олеся.

Поетична творчість Олеся в еміграції – це стогін змученої за батьківщиною душі поета. На це вказують і назви його окремих збірок «Чужиною», «Кому повім печаль мою». Опинившись в оточенні людців, ворожих Україні, поет часто звертається, як до цілющого джерела, до вражень дитинства. Вони пов'язали його з рідним краєм на чужині, вони живили його душу, його талант в хвилини розпачу і безнадії.

У багатьох віршах відчувається велика любов поета до рідної землі, гірке каяття за розлуку з нею, глибина трагедії його життя.

В еміграції поет пише і сатиричні твори: збірку «Перезва» (1921) та драматичну поему «Вилітали орли» (1936.), в яких висміює верховодців націоналістичної еміграції, що, мов пацюки, гризлися між собою за міністерські портфелі, за теплі місця й прибутки. Тип такого діяча-зрадника і пристосованця вдало охарактеризував О. Олесь в одному із сатиричних віршів цього періоду.

Прагнучи хоч якось віддалитися від важкого для нього оточення, О. Олесь у цей період часто звертається до далекого історичного минулого,

поетично переспівує народні перекази, легенди, казки. Особливо багато пише він казок для дітей.

У віршованій п'єсі-казці «Злидні» розповідається про життя бідного і багатого братів, про те, як ненажерливість, гонитва за багатством вбивають у людині все людське.

Казка «Микита Кожум'яка» – поетичний переспів відомої легенди про силака, який убив страшного змія, що чинив багато горя й страждань руській землі. В легенді підкреслено, що не князі і бояри, а люди з народу, сам народ був тією силою, що рятувала рідну землю від усяких небезпек.

Казки О. Олеся приваблюють читача не тільки своїми захоплюючими сюжетами, але й високою художністю та поетичністю.

Поет, складаючи свої вірші-пісні, прагнув вигравати їх на музичних інструментах – арфі, лірі, кобзі, які були у великій згоді з його музою. Саме музика, вважав він, може найтонше передати стан душі, боротьбу й суперечку людських почуттів. Такими думками митець поділиться зі своєю дружиною: «Не знаю... щось подібне і зараз твориться в моїй душі. Щось хотілось би заграти, повне краси і жалю. Не знаю – може – про те, що минуло і не вернеться; може, про першу любов, про весну серця. Квіти, які вдруге не розцвітають. О, Віро! Як я можу вловити слова в тій музиці, що шумить річками в моїй душі? Коли б я був композитором, я легко відбивав би цей шум, моя душа могла б безпосередньо говорити з душами людськими... На жаль, навіть грамоти музичної не знаю. Але – годі» [39].

Через те й поезія, Олександра Олеся, сповнена загадкових ритмів, мелодій, тонів і справді моцартовської легкості, стала невичерпним джерелом для композиторів. Сьогодні ми можемо назвати понад 80 відомих композиторів, серед яких – і російські, і білоруські, і французькі, і чеські, які клали Олесеві рядки на музику, створивши більше двох сотень музичних творів різних жанрів. Це солоспіви, хори, мелодекламації, опери, музика до вистав, пісні для дітей. Талановиті українські композитори М.

Лисенко, Я. Степовий, К. Стеценко, С. Людкевич, А. Кос-Анатольський щедро прилучилися до музичної інтерпретації чистої, дзвінкової криниці його слова.

«Весною дише від сих віршів, – писав І. Франко. – Виступає молода сила, в якій уже тепер можна повітати майстра віршованої форми і легких, граціозних пісень. Майже кожний віршик так і проситься під ноти, має в собі мелодію» [70].

Справді загальнонародне визнання приніс автору вірш «Чари ночі», що нині співається як народна пісня. Вслухаємось в щемку, задушевну її мелодію, філософськи виважені, з епікурейським акцентом думки про бенкет весни і молодості – і радісно-тривожно стає на душі:

Сміються, плачуть солов'ї

І б'ють піснями в груди:

«Цілуй, цілуй, цілуй її, -

знов молодість не буде!» [41].

Тут є все – й промовиста народнопоетична стихія з образним паралелізмом природа-людина, й смілива метафора («б'ють піснями в груди»), і несподіване «зруйнування» плану ідилії в останньому рядку, яким певною мірою зумовлюється подальший сплеск почуття з закличним:

«Гори! Життя – єдина мить,

для смерті ж – вічність ціла» [41].

У цій поезії ми зустрічаємо такі звукові образи, як: *сміються, плачуть солов'ї, б'ють піснями в груди, лист шелестить, струмок воркоче, дзвін чарок, світ співає*. Саме такими образами митець хоче донести до читачів поглиблене розуміння краси людського кохання, підтверджує ту думку, що необхідно ловити «летючу мить життя».

Чарами слова й музики торкаються найпотаємніших людських струн популярні пісні на його слова: «Айстри», «Літньої ночі», «Ой чого ти, тополенько, не цвітеш...», «Любов».

Світ з незбагненими таємницями живої природи, симфонією лісу, степу, найбагатшою гамою кольорів владно входить у поезію Олександра Олеся:

Де взяти кольорів стобарвних і живих
Для трав і квітів весняних,
Де взять мелодій, слів і звуків
Для всіх пісень, гаїв і луків,
І шуму хвиль річних?! [41].

Найбільш щедра на живописні замальовки, звукові тони, пейзажні картини поема «Щороку», яка увійшла до третьої книги.

Спорідненість живої природи й порухів людської душі характерна для вірша «Косять коси...», образний лад підпорядкований єдиній меті – вловити й передати процес косовиці ритмомелодикою твору:

Косять коси,
Луг голосе,
Косять, косять косарі;
А в моїй душі співають,
Срібло струн перебирають,
Грають, грають кобзарі [41].

Якщо ж ми прослідкуємо за цією поезією то можемо виокремити зразки алітерації та асонансу: *косять коси, луг голосе, в душі співають*.

Привертає поетичними описами поезія «В дитинстві ще...»:

В дитинстві ще... давно, давно колись
Я вибіг з хати в день майовий...
Шумів травою степ шовковий,
Сміявся день, пісні лились...

Весь божий світ сміявся, родів...
 Раділо сонце, ниви, луки...
 І я не виніс щастя-муки,
 І задзвеніли в серці звуки,
 І розітнувся мій перший спів... [41].

Перечитуючи рядки твору, ми відчуваємо, схвильованість автора. Відчувається його вибух надзвичайної сили емоцій, народжений у душі ліричного героя, у шумі шовкових степових трав ми, навіть, можемо почути голос української землі, побачити безкраї простори нашої Батьківщини: радісні ниви і луки. Ми стали свідками народження поета. Серце поета відгукнулось на красу і неповторність природи. Ліричний герой відчув, що увесь світ усміхається йому, вітає його.

Аналізована поезія Олександра Олеся ще раз доводить нам: людина і природа взаємопов'язані, поезія природи і людського серця живуть поряд. Тому ми просто не маємо права бути байдужими до навколишнього світу природи. Тут ми зустрічаємо такі звукові образи, як: *шумів степ, сміявся день, пісні лились, світ сміявся, звуки задзвеніли, розітнувся спів.*

Ми, можемо сказати, що, коли людина відкриває дивовижний світ у собі і навколо себе, вона кращає, бо відчуває, що сааме її – часточку Всесвіту – вітає усе навкруги, що її життя проходить на тлі вічної краси і гармонії. Саме казку поетового дитинства допомагають відтворити звукові образи, які застосовує митець (*сміявся день, раділо сонце, ниви, луки та ін.*).

Поезія «Яка краса: відродження країни!» подає звукові образи такі, як: *чувся плач рабів, дзвін гудів, орел в небі заклекоче, море нагло хвилями заб'є, море хвилюється, море тремтить, чайки вміють плакати, чайки вміють жаліть:*

Яка краса: відродження країни!

Ще рік, ще день назад тут чувся плач рабів,
 Мовчали десь святі під попелом руїни,
 І журно дзвін старий по мертвому гудів [41].

Не залишається без винятку й патріотична поезія, в якій завдяки звуковим образам в найкращому вигляді викрито події, що не проносяться перед нами без сліду, а навпаки навіюють на нас переживання, що відчував тогочасний народ і, що бачив на власні очі. Саме Олександр Олесь зробив таку спробу, художніми засобами донести до нас ті події, і не просто так, а йому ще й вдалося достукатись до наших сердець.

Українське військо, мов з могили встало,
 Загриміло в бубни, в сурмоньки заграло,
 Розгорнуло прапор сонячно-блакитний...
 Прапор України! Рідний, заповітний! [41].

У цій поезії ми зустрічаємо такі звукові образи – *військо загриміло в бубни, військо в сурсурмоньки заграло, заревуть гармати, закричать шаблі, від дощу оживе руїна, від грому оживе руїна.*

Для прикладу можемо взяти поезію «Печенізька облога Києва»:

Наче хмари, бідний Київ
 Печеніги облягли,
 Загриміли всюди сурми,
 Тарабани загули...

Обернувся в вулик табір...
 Крики, ржання, метушня...
 Кожний брався за спис, за зброю
 І... на огиня-коня [41].

У цій поезії ми зустрічаємось з такими звуковими образами: *загриміли сурми, тарабани загули, у місті плач і стогін, коні ржуть, реве худоба,*

хлопчик плаче, хвилі шумлять, обернувся в вулик табір, крики, ржання, метушня, крик пішов і залунав. Прочитавши, навіть, одні лише такі образи ми можемо зрозуміти про що йшла мова, які події описав поет, що намагався нам донести.

І все ж мажорні, атакуючі ритми Олесевої поезії були не просто даниною часу, а досить органічним струменем у його поезії, своєрідним каталізатором тієї другої, життєстверджуючої струни, без якої немислиме саме явище поетичного світу О. Олеся.

О слово рідне! Орле скутий!
 Чужинцям кинуте на сміх!
 Співочий грім батьків моїх,
 Дітьми безпам'ятно забутий.

О слово рідне! Шум дерев!
 Музика зір блакитнооких,
 Шовковий спів степів широких,
 Дніпра між нами левів рев...

О слово! будь мечем моїм!
 Ні, сонцем стань! Вгорі спинися.
 Осяй мій край і розлетися
 Дощами судними над ним [41].

Традиційна для української літератури тема слова, тема служіння рідному народові не оминула і О. Олеся. Серед цих рядків ми зустрічаємо такі звукові образи: *співочий грім, шум дерев, музику зір, шовковий спів, левів рев.*

У поезії «Літньої ночі» поет намагався показати спокій почуттів, мрійливість і страждання за те, людина не може стати чимось таким, що могло б отримати той довгоочікуваний спокій:

Дихають тихо акації ніжні,
 Злегка колишуться в сутіні срібній,
 Дивляться мовчки на місяць,. На зорі,
 Дивляться в світ, ним, ясным, зачаровані...

Чом я, скажіть, не акація ніжна.
 Нащо думки мене спалюють, мучать?!
 Чом я не можу забутись остільки,
 Щоб лише міг я дивитись і дихати?.. [41].

Ми, спостерігаємо за переживаннями, сподіваннями і мріями на краще майбутнє, але з сумом розуміємо, що це неможливо. Ми, навіть, в цій поезії бачимо гармонію людини з природою. Мрії людей перетворитись, на ту саму акацію, продовжують жити в нашій уяві. Саме за допомогою такого звукового образу як – *дихають акації*. Тому що для деяких людей – вільно дихати, не існує такого поняття, тому що і в наш час не всі люди вільні.

Якщо ж взяти до уваги таку поезію, як «Хай вона грає...», то серед низки інших образів, ми виокремлюємо такі звукові: *вона грає, вона співає, пісня лунає, сонце сміється, серце б'ється, молодість співає:*

Хай вона грає, танцює, співає, -
 Нащо її за веселість судить?
 Хай її пісня широко лунає,
 Поки душа її любить, бажає,
 Поки їй хочеться жить! [41].

Проведений аналіз довів, що поетична спадщина О. Олеся є не лише нашою славною історією, а й тим джерелом, яке живить сучасність і не зміліє в будучині.

Поет, який задовго до тичинівського «за всіх скажу, за всіх переболію» проголосив: «...любити і страждати За всіх близьких – далеких вас» – не може бути не почутий новітніми поколіннями.

Кращі поетичні твори Олександра Олеся чарують читача щирістю та романтичною схвильованістю почуттів, простотою і ясністю вислову, легкістю й музичністю вірша. Ці риси його лірики випливають з багатства і глибин пісенної народної творчості, на яку спирався поетичний талант О. Олеся. Про музичність і наспівність лірики О. Олеся красномовно свідчить той факт, що його поезії покладені на музику понад 80 композиторів.

Символічні образи у віршах Олеся 1905-1907 років доступні, зрозумілі, сповнені революційної романтики, що єднає їх з поезією Лесі Українки. Слід вказати і на жанрове багатство лірики поета. Є в його творчості громадянська поезія, масова пісня, романсова лірика. Є поезії туги і жалю, є вірші-роздуми та вірші з філософським забарвленням. Своїми кращими рисами лірика О. Олеся мала значний вплив на українську поезію.

РОЗДІЛ III
МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПІД ЧАС
ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ О. ОЛЕСЯ

§ 3.1. Поняття «читацької компетентності» у психолого-педагогічних дослідженнях

Кардинальні суспільні зміни в контексті завдань нової парадигми шкільної освіти, послідовно внормованих у Державному стандарті базової і повної середньої освіти (2011, 2013), Концепції Нової української школи (2016) та в Законі України «Про освіту» (2017), стратегія розвитку сучасної шкільної літературної освіти визначається оновленням її змісту, утвердженням особистісно та компетентісно орієнтованої моделі навчання, реалізацією діяльнісного підходу в процесі його організації, що засвідчує компетентісну зорієнтованість освіти як одну із ключових тенденцій сучасного етапу її розвитку. Відповідно набуває актуальності проблема формування ключових і читацької як предметної компетентностей учнів у процесі навчання української літератури в школі.

Компетентність як педагогічну категорію досліджували зарубіжні вчені В. Кальней, С. Крашен, Дж. Равен, М. Роменвілль, С. Сміт, П. Хейджер, Д. Химз, Н. Хомський, зокрема, російські – І. Зимняя, А. Маркова, Г. Селевко, А. Хуторський, С. Шишова.

Загальний аналіз проблеми реалізації компетентісного підходу в сучасній українській шкільній освіті представлено в працях Н. Бібік, С. Бондар, І. Єрмакова, С. Калашнікової, В. Лугового, Н. Мединської, О. Пометун, О. Савченко, В. Слінчук, С. Трубачевої.

Характеристика компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн представлена в дослідженнях вітчизняних науковців Н. Лавриченко, О. Локшиної, О. Овчарук.

Методичні аспекти проблеми компетентнісно орієнтованої шкільної літературної освіти в школах України розроблено О. Ісаєвою, О. Ратушняком, М. Фасолею, О. Шкловською, В. Шуляром, Т. Яценко.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури останніх десятиліть показує, що термін «читацька компетентність» не знаходить змістовно однозначного визначення. Існують різні підходи до розуміння цієї категорії,

водночас більшість дослідників підкреслюють у її змісті особистісне і діяльнісне спрямування, а також компонентну структуру.

У зарубіжних літературних джерелах означене поняття застосовується, починаючи з кінця 70-х років минулого століття. Спочатку сутність читацької компетентності визначалась у межах психолінгвістичної концепції Н. Хомського [71]: як знання системи мови, на противагу володіння нею в реальних ситуаціях. У наступні, (80-90-і) роки, у дослідженнях вчених пріоритетним почав виступати діяльнісний підхід.

У дидактичних і психологічних дослідженнях українських вчених (О. Я. Савченко, Н. В. Чепелева) читацька компетентність розглядається як базова складова пізнавальної і комунікативної компетентностей. За визначенням О. Савченко – «це інтегроване особистісно-діяльнісне утворення, що є результатом взаємодії знань, умінь, ціннісних ставлень, що набувається у процесі реалізації змісту літературного читання [57, с. 6].

На думку Н. Чепелевої, сутнісну ознаку цієї категорії становить «комплекс особистісних та інтелектуальних якостей читача, які дозволяють йому ефективно взаємодіяти з текстом, адекватно розуміти твір, вступаючи в діалог з автором, оцінюючи прочитане, виражаючи своє ставлення до нього. Вона включає три блоки – когнітивну, операціональну та комунікативну компетентність» [77, с. 65].

У більшості методичних досліджень вітчизняних учених зміст і структура читацької компетентності розглядалась на матеріалі вивчення

української і зарубіжної художньої літератури у старшій школі. Аналіз проведених робіт засвідчує, що дослідники сутність читацької компетентності здебільшого розглядають у контексті «естетичної комунікації читача з високохудожніми творами вітчизняної і зарубіжної літератури», володіння ним сукупністю знань про художню літературу, її теорію та історію.

На основі аналізу різних трактувань суті поняття «читацька компетентність», її компонентної структури можна зробити висновок, що попри їх розмаїтість, у них виділяються спільні чинники. Більшість вітчизняних і зарубіжних учених сутність поняття розглядають як складне багатоконпонентне утворення з позицій діяльнісного й особистісно зорієнтованого підходів; володіння індивідом сукупністю знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, які дають змогу читачеві ефективно взаємодіяти з текстом, повноцінно усвідомлювати літературні твори, їх інтерпретувати, оцінювати, здійснювати пошук у тексті потрібної інформації, проводити діалогову взаємодію з текстом, тощо. У структурі аналізованої дефініції дослідники виділяють когнітивний, комунікативний, операційний/діяльнісний компоненти.

Логіка наукового дослідження передбачає з'ясування дефініції ключових понять. Так, розглядаючи концепцію В.Мартиненка, услід за ученим, вважаємо, **«Читацька діяльність – це активний, цілеспрямований, опосередкований мовною системою, літературознавчими знаннями і обумовлений поставленими навчальними завданнями процес сприймання, осмислення, інтерпретації і оцінки прочитаної текстової інформації»** [32, с. 5].

На основі різновекторних досліджень і різночитань поняття читацької компетентності, для завдання нашого дослідження приймаємо наступне: **«Читацька компетентність як складне багатоконпонентне особистісне**

утворення стосується опрацювання читачем текстів різних видів, а не лише художніх. Вона є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей і передбачає оволодіння учнями сукупністю знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, які дають змогу дитині відповідно до її вікових можливостей самостійно орієнтуватися в колі дитячого читання, самостійно працювати з різними видами письмових текстів – їх читати, розуміти знаходити в них потрібну інформацію, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати, застосовувати її для вирішення навчально-пізнавальних завдань, у життєвому досвіді, у стандартних і нових ситуаціях» [32, с. 6].

Отже, перед педагогами стоїть першочергове завдання із розробки методики і системи роботи з формування читацької компетентності школярів у процесі вивчення української літератури в школі.

§ 3.2. Система роботи з формування читацької компетентності школярів у процесі вивчення творчості О. Олеся

Українська література є невід'ємною складовою національної культури нашого народу. Вона здатна збагачувати внутрішній світ дитини, формувати суспільно-ціннісні орієнтири, активізувати морально-етичний потенціал та розвивати естетичні смаки, інтелект.

Основна мета сучасної літературної освіти – сформувати читача з добре розвиненими творчими, розумовими, пізнавальними здібностями, який у процесі роботи над твором готовий до критичної і виваженої оцінки.

Регламентовані програмою з української літератури для середньої загальноосвітньої школи (1990) вимоги щодо розвитку учнівських знань та формування умінь у процесі опрацювання художнього твору можна вважати ідентичними із попередньою програмою, однак вони були доповнені настановою щодо необхідності організації навчально-пізнавальної діяльності на уроці літератури, спрямованої на прищеплення учням любові до літератури, вироблення умінь проникати в художню тканину твору, розуміти його ідейно-тематичний зміст. Директиви навчальної програми 1990 р. (період активізації ідей компетентнісного навчання в розвинутих країнах зарубіжжя) корелюють із поняттям читацької компетентності – унормованим результатом літературної освіти школярів.

Сучасний етап утвердження компетентнісного підходу в навчанні (кінець ХХ – перші десятиліття ХХІ століття) характеризується актуалізацією проблеми стандартизації змісту шкільної літературної освіти та об'єктивного визначення її якості (ДПА, ЗНО тощо).

Утвердження особистісно та компетентісно орієнтованої моделі навчання, реалізація діяльнісного підходу в процесі його організації є одним із основних завдань Нової української школи. Досягнення цієї мети має забезпечуватися шляхом формування ключових і предметних компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. З урахуванням рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи визначено такий перелік *ключових компетентностей*, що важливо формувати у процесі шкільного навчання: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність [52, с. 7].

У 10-11 класах сконцентровано увагу на знакових художніх творах, які потенційно можуть бути цікавими та актуальними для старшокласників. Саме вони сприятимуть формуванню таких складових читацької компетентності, як уміння аналізувати художній твір у єдності змісту й форми та інтерпретувати його – висловлювати власні думки з приводу прочитаного, оцінювати його на основі власних почуттів.

Сучасний дослідник, М. Піддубний пропонує наступні види діяльності: «Формування читацької компетентності передбачає такі види діяльності з освоєння змісту художніх творів і теоретико-літературних понять:

- творче читання художніх творів різних жанрів;
- виразне читання художнього тексту;

- різні види переказу (докладний, стислий, вибірковий, з елементами коментаря, з творчим завданням);
- відповіді на запитання, що засвідчують розуміння змісту твору;
- складання планів і написання творчих робіт за літературними творами і на основі життєвих вражень;
- цілеспрямований пошук інформації на основі знання її джерел та вміння працювати з ними» [69, с. 7].

Творчість Олександра Олеся вивчається в 10 класі, за програмою учні мають ознайомитися з основними віхами життя і творчості, зосередивши увагу на світоглядних переконаннях автора. При вивченні програмових поезій «З журбою радість обнялась...», «Чари ночі», «О слово рідне! Орле скутий!..» рекомендовано визначити неоромантичні, символістські тенденції у творчості митця.

Розглянемо форми роботи на уроці. Спочатку ознайомлення з життєписом. Сучасна дослідниця Лідія Овдійчук пропонує вивчення біографії Олександра Олеся у школі за допомогою авторської таблиці «Естетичні уподобання українських письменників», пропонуючи різні форми, методи, прийоми роботи на уроці. Таблиця використовується як навчальний інформаційний матеріал і як наочність.

Сучасна методична наука, відкинувши хронологічний принцип у вивченні біографії письменника, пропонує розкривати особистість митця у єдності із творчістю. Основними методами, прийомами та формами роботи на уроках є цікава розповідь з емоційним початком, що відтворює яскравий епізод із життя письменника, повідомлення учнів із читанням спогадів, уривків з листів, щоденників, автобіографічних творів, використання зорової, слухової, синтетичної наочності, яка відтворює певні епізоди життя, духовний світ митців слова. Про це йдеться у працях Н. Волошиної, С. Жили, І. Каплан, Ю. Ковбасенка, Л. Мірошниченко, А. Лісовського, Є. Пасічника, Б. Степанишина.

Учитель може скоригувати завдання для учнів з метою самостійного опрацювання таблиці. У таблиці матеріали представлені за такими розділами: сфера діяльності, риси характеру, кредо та світ захоплень (улюблені письменники, митці, улюблені заняття й природні обдарування).

Методика використання таблиці на уроках досить різноманітна. Ознайомлення з її матеріалами можливі як на етапі сприймання і засвоєння нового матеріалу, так і на етапі узагальнення і систематизації вивченого. Тобто в одному випадку таблиця буде наочним, в іншому – інформаційним матеріалом або ж орієнтиром у підборі мистецьких творів як емоційно-змістового доповнення естетичного світу (почуттів, смаків, уподобань, обдарувань) письменника. Л. Овдійчук вважає «Таблиця передбачає комплексну взаємодію мистецтв і створення естетичного середовища уроків за допомогою улюблених мистецьких творів письменника, фотопортретів, ілюстрацій чи речей, які відтворюють чи символізують духовний світ митця» [38, с. 145].

Запитання до бесіди, які можна запропонувати учням, стосуються особистісних аспектів сприйняття Олександра Олеся як людини і значущості для кожного окремого учня його суто індивідуальних якостей:

1. Які риси характеру митця вам імпонують?
2. Які риси ви хотіли сформувати в себе?
3. Що вам не подобається в характері поета?
4. Які з рис характеру визначили долю письменника?
5. Які з наведених висловів (кредо), на вашу думку, найбільше відповідають характерові поетики?
6. Як ви оцінюєте життєве і мистецьке кредо Олеся?
7. Чи є серед названих письменників ваш улюблений?
8. Твори яких із названих письменників вам хотілося б прочитати?
9. Які ваші улюблені митці слова?

10. Яке хобі Олександра Олеся вам імпонує?

11. Які ваші улюблені заняття?

12. Яке зі своїх обдарувань ви б хотіли розвивати?

Після ознайомлення з таблицею і бесіди переходимо до аналізу поетичного доробку О. Олеся.

Поетичний твір аналізується в безпосередній єдності змісту й форми. Важливо простежити зміну почуттів (настроїв) ліричного героя, побачити поетичні образи й визначити, за допомогою яких слів створюються поетичні

картини, збагнути почуття, викликані твором.

Знову ж таки, провідну роль відведено діалогічному прочитанню тексту. *Вступне слово вчителя.* Крізь серпанок років постає перед нами світлий образ Олександра Олеся. Його проникливі щирі очі, здається, заглядають тобі в саму душу, кличуть до ніжності, гармонії, краси. А його поезія нам потрібна як ніколи. Нам говорили, що після смерті Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Івана Франка Україна залишилася без мудрого, пророчого слова.. Але це була неправда – такий поет-пророк жив. Це був Олександр Олесь. «Найбільшим з нині живущих поетів України» називав його у 20-ті роки Михайло Грушевський.

Талант поета увібрав у себе могутній творчий дух народу, що дозволило відтворити у поезіях високої художньої досконалості трагічні злами й потрясіння, яких без ліку випало на долю України у ХХ столітті. Коли наша держава знемагала в борні, потопала в крові, він вірив: вона воскресне, кликав не зневірятись. Події сьогодення змушують нас повертатися до рядків Олександра Олеся:

Я ще вернуся! Гарячим

вітром,

Потоком гірським до вас

вернусь.

Я обпалю вас
палким диханням,
Могучим громом
збуджу вас! [41].

Отже, переходимо до знайомства з програмовими творами О. Олеся. Ознайомлення із текстом твору (декламується поезія; текст твору на моніторі).

Традиційний підхід до аналізу – діалог між учителем та учнями в системі «запитання-відповідь».

Майстер-клас: робота в групах (4 групи).

Мета: організація діалогічної взаємодії із текстом поезії в процесі самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Завдання учасникам.

Ви прослухали поезію. Який настрій вона у вас викликала, які почуття збудила?

Для роботи з текстом твору розділіться на 4 групи. Представники кожної групи отримайте завдання (не оголошуються). Час виконання – 15 хв.

Група 1. З'ясувати історію написання поезії; пояснити назву твору.

Група 2. Визначити головний мотив поезії і з'ясувати, як він проходить через увесь твір. Який ще мотив чітко проглядається у творі і звучить як продовження, доповнення головного?

Група 3. Назвати головний композиційний прийом, засоби художньої образності, використані для розкриття теми та втілення головної думки твору.

Група 4. Сформулювати тему й головну думку поезії. Над чим вона спонукає задуматися?

Звіт груп про роботу (5 хв для групи).

Групи слухають, ставлять за потреби запитання, уточнюють почуте,

роблять записи і в такий спосіб засвоюють інформацію.

Учитель коректно скеровує виступи представників груп, ставить навідні запитання, підводить до розуміння сутності твору, віднайдення у ньому особистісних смислів.

Найбільш розповсюдженим прийомом діалогічної взаємодії з текстом, яка є необхідною умовою формування комунікативної складової читацької компетенції, є критичний аналіз прочитаного шляхом постановки запитань, пошуку правильних відповідей на них, висунення гіпотез щодо поставлених проблем. Ця робота сприяє активізації як комунікативної, так і пізнавальної складових читацької діяльності. Завершальною ланкою художнього спілкування з твором має стати особливий духовний стан учня-читача – формування особистісного тлумачення змісту. Художній твір і зображений в ньому життєвий досвід автора вступають у взаємодію з особистісним досвідом читачів. Таким чином, твір, залишаючись самим собою, «історично» змінюється, вступаючи у взаємодію з новим життєвим і художнім досвідом, знаходить нові змістові і ціннісні параметри.

ВИСНОВКИ

У висновках узагальнено результати магістерського дослідження.

Олександр Олесь (1878-1944) є визначною постаттю мистецького життя України початку ХХ століття. Після багатьох років вимушеного забуття його художня спадщина стала доступною лише в останні десятиліття завдяки зусиллям член-кореспондента НАН України Р. Радишевського, який здійснив двотомне видання праць О. Олеся у 1990 р. Дослідники творчості митця концентрують увагу на висвітленні фактів його творчого шляху й біографічній проекції на текст (М. Неврлий), студіюють структурно-функціональні рівні його художньої системи (Р. Тхорук), ґрунтовно вивчають лінгвопоетичні та етнокультурні аспекти творчості (О. Таран), зосереджують дослідницький інтерес на міфологічному вимірі метатексту письменника (І. Чернова), систематизують і коментують архівні матеріали (Н. Лисенко).

Визначаючи домінанти лірики письменника доведено, що творча система О. Олеся ввібрала в себе художній досвід, релігійні, наукові, духовні цінності, інші контексти людської культури і є новаторським словом у модерній українській літературі ХХ ст.

Аналіз жанрово-стильових особливостей поезики О.Олеся показав наявність у його доробку розгалуженої жанрової системи. Провідне місце у жанровій системі письменника належить поетичним жанрам, які представлені медитативно-описовою, медитативно-зображальною, медитативно-розповідною групами. Найбільш поширеними жанровими різновидами у творчості О. Олеся є пейзажі, елегії, романси, портрети. Певний внесок зроблений О. Олесем у розробку жанрів ліричної мініатюри, для яких властива філософічність, концентрованість думки, глибокий психологічний аналіз персонажів, місткі символічні образи, художні деталі.

В умовах нової української школи першочергове завдання сформулювати і

розвивати і читацьку компетентності. Унікальним проектом, який дає змогу оцінити компетентності учня з читання, математики та природничих дисциплін, є PISA, що проводиться під егідою Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Саме це дослідження дає можливість з'ясувати, якою мірою 15-річні особистості, які здобувають загальну середню освіту, володіють необхідними у житті суспільства компетентностями, зокрема читацькою компетентністю. З огляду на це нами розроблена методика формування читацької компетентності під час вивчення творчості О.Олеся в 10 класі.

Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні епістолярного доробку письменника в контексті епохи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович М. О. Олесь (Олександр Іванович Кандиба). *Самостійна Україна*. 1999. Жовтень-грудень. Ч. 4/ 474. С. 3-10.
2. Бабишкін О. К. Олександр Олесь. *Радянське літературознавство*. 1958. № 1. С. 88-105.
3. Бабишкін О. До питання про місце Олеся в історії української літературі. *Літературна газета*. 1958. 10 жовтня. С. 2-3.
4. Білецький Л. О. Олесь (з нагоди 20-літнього ювілею). *Нова Україна*. Прага. 1923. Ч. 12. С. 17-24
5. Голобородько К. Концепт «душа» в структурі духовного поля (на матеріалі поезії Олександра Олеся). *Південний архів. Філологічні науки*. Вип. XIV. 2002.
6. Голомб Л. Антеїзм лірики Олександра Олеся *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Вип. 24. Ч. 2. 2006. С. 22-35.
7. Голомб Л. Три поети раннього українського модернізму: Олександр Олесь, Грицько Чупринка, Микола Філянський: Монографія / Лідія Голомб. Ужгород: Ліра, 2011. 184 с
8. Градовський А. «Я більш не нидію болісним недугом»: (дискурс символізму в поезії Олександра Олеся та Т.-С. Еліота). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 6. С. 27-29.
9. Грицай Я. Наскрізний образ свободи поетичного світу Олександра Олеся. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 1-3. С. 30-32.
10. Грищенко М. Олександр Олесь і традиція в українській поезії *Літературна Україна*. 2003. 13 березня. С. 6.
11. Грушевський М. Поезія Олеся. Українське слово : хрестоматія укр. літри та літ. критики ХХ ст. : у 3 кн. / упоряд. В. Яременко. Київ: Рось, 1994. Кн. 1. С. 257-265.

12. Дика Н., Глазова О. Формування читацької компетентності учнів: міжнародний методичний досвід. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 12. Т. 1. 2019. С. 27-31.
13. Д'яченко Т. Патріотичні почуття в поезії О. Олеся «О слово рідне! Орле скутий!» [урок української літератури]. *Все для Вчителя*. 2016. № 6. С. 29-30.
14. Єфремов С. О. Історія українського письменництва. Київ: Феміна, 1995. 685 с.
15. Жулинський М. Олександр Олесь. Жулинський, Микола. Слово і доля: Навч. посібн. К. : Видавництво А.С.К., 2006. С.215-228.
16. Завалій Л. Історичне минуле у книжці Олександра Олеся «Княжа Україна» *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2011. № 10. С. 117-126.
17. Зеров М. Від Куліша до Винниченка: Поезія Олеся і спроба нового її трактування / Зеров М. Твори : У 2-х т. – Київ : 1990. – Т. 1. –С. 148–234.
18. Кобелецька О., Гребенюкова В. Образ України у ліриці Олександра Олеся (середина 90-х років ХІХ ст. – перше десятиліття ХХ ст.). *Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство та літературознавство)*. Вип. 12. 2019. С. 28-38.
19. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець ХІХ – поч. ХХІ ст.: підручник : у 10 т. / Юрій Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2013 – . Т. 1 : У пошуках іманентного сенсу. – 2013. – 512 с.
20. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець ХІХ – поч. ХХІ ст.: підручник : у 10 т. / Юрій Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2013 – . Т. 2 : У пошуках іманентного сенсу. – 2013. – 624 с.
21. Ковалів Ю. І. Символізм як стильова домінанта лірики Олександра Олеся і її рецептивні колізії. *Вісник СумДУ. Серія Філологія*. 2008. № 2. С. 94-99.

22. Ковалів Ю. «...Ходім в мою душу, в мій храм...» Олександр Олесь на тлі критичної реценсії. *Літературна Україна*. 1998. 17 грудня. С. 6.
23. Корнієвська Н. Моя душа – моя країна з вінком терновим на чолі. О. Олесь. Патріотичні мотиви лірики. 10-й клас. *Українська мова та література*. 2013. №16. С. 25-28.
24. Костюк Г. Олесь і радянська критика 20-х років / Григорій Костюк // Історія Національної академії України, 1938–1941: Документи і матеріали НАН України, Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського; [відп. ред. О. С. Оніщенко]. К.: Ін-т архівознавства, 2003. С. 87-103.
25. Левчик Н. Творчість Олександра Олеся у світоглядно-естетичному контексті художніх систем української поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. / *Матеріали V конгресу МАУ. Літературознавство*. Книга 2. Чернівці: Рута, 2003. С. 72-75.
26. Лисенко Н. За рядками листування О.Олеся та О.Ольжича. *Наукові читання - 1998. Праці молодих учених України*. К., 1999. С. 120-140.
27. Лисенко Н. Поет, учений, борець. *Дивослово*. К. 1998. № 8. С. 55- 62.
28. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
29. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
30. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.
31. Лукіяненко А. Спогад про Олександра Олеся. *Березіль*. 2004. № 3/4. С.149-151.
32. Мартиненко В.О. Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 15. С. 145-151.

33. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001.
34. Назаренко Л. Олександр Олесь – неординарна особистість. Патріотична спрямованість збірки «З журбою радість обнялась», своєрідність поезії «О слово рідне! Орле скутий!» [урок української літератури]. *Українська мова і література в школах України*. 2015. № 3. С. 43-50.
35. Неврлий М. О. Олесь. Життя і творчість: монографія. Київ: Дніпро, 1994. 174 с.
36. Нестерчук Д. Постать Олександра Олеся в архівних джерелах ЦДАМЛМ України. *Архіви України*. 2015. № 4. С. 146-156.
37. Овдійчук Л. Вивчення особи Олександра Олеся на уроках української літератури. *Вісник Сум ДУ. Серія «Філологія»*. № 2. 2008. С. 144-146.
38. Овдійчук Л. Олександр Олесь «Естетичні уподобання українських письменників» *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2004. № 2. С.53.
39. Олександр Олесь. Твори: В 2 т. / упорядн., передм. та примітки Р. П. Радишевського. Київ: Дніпро, 1990. Т.1.
40. Олександр Олесь (Олександр Кандиба). 100 великих українців. К.: Видавництво Арій, 2010. 496 с.
41. Олесь О. Поезії URL: http://www.pysar.net/virsz.php?poet_id=50&virsz_id=58
42. Олександр Олесь // Історія української літератури: ХХ–ХХІ ст.: навч. посіб: у 3 т. / за ред. В. І. Кузьменка.– К.: Академвидав, 2013. Т.1. 2013. 592с.
43. Олександр Олесь. Усі українські поети / Упорядники Ю. І. Хізова, В. В. Щоголева. Харків, ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. С. 181-188.
44. Олесь Олександр. Усі письменники і народна творчість: довідник. К.: Майстер-клас, 2007-2008. С.218-222.

45. Олійник О. Кризь шати повсякденності (Особливості символістської драми Олександра Олеся). *Слово і час*. 1994. № 4-5. С.15-19.
46. Останнє інтерв'ю Олександра Олеся (Напередодні 65-річчя від дня народження і 40-річчя літературної творчості) // Поет з душею вогняною: О. Олесь у спогадах, листах і матеріалах. К. : Дніпро; Нью-Йорк; Львів: Коць, 1999. С. 174-175.
47. Осмак Н. Особливості художньої трансформації образу пісні в поезії Олександра Олеся та Грицька Чупринки. *Дивослово*. 2009. №11. С.57-60.
48. Павличко Соломія. Від «модернізму» до модерности: теоретичний дискурс «Української Хати». *Сучасність*. 1995. №10. С.98-110.
49. Пачовський В. О. Олесь *Діло*. 1907. 24, 26, 30, 31 грудня.
50. Петров В. Проблема Олеся / Віктор Петров // Українське слово: хрестоматія укр. літ-ри та літ. критики ХХ ст.: у 3 кн. / [упоряд. В. Яременко, Є. Федоренко]. – К. : Рось, 1994.– Кн. 1. – 1994. – С. 275–285.
51. Поет з душею вогняною. Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах. Київ: Дніпро, 1999. 224 с.
52. Про схвалення Концепції реалізації державної «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження КМУ від 14 груд. 2016 р. № 988-р [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934>. Назва з екрану.
53. Радишевський Р. Журба і радість Олександра Олеся. Олесь О. Твори : В 2-х т. К, 1990. Т. 1. С.5- 47.
54. Рильський М. Поезія О. Олеся / Максим Рильський // Олександр Олесь. Вибране. К.: Рад. письм., 1958. С. 3-11.
55. Романов Сергій Леся Українка і Олександр Олесь: на порубіжжі часів, світів, ідентичностей [текст] : монографія Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 500 с.
56. Рудик С. Роль оточення в житті Олександра Олеся *Літературна Україна*. 2013. № 21. С.15.

57. Савченко О.Я. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*. 2011. № 8-9. С.4-8.
58. Сафарян С. І. Проблеми формування читацької компетенції школярів у світлі сучасного змісту шкільної літературної освіти. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2008. № 10. С. 4-6.
59. Семененко Любов. Флористичні образи в поезії Олександра Олеся: Семантика та функціональність (за збіркою «З журбою радість обнялась»). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2018. Вип. 11. С. 177-185.
60. Сохацька Є. Олександр Олесь на сторінках газети «Рада» (1909-1913 рр.) (На перехресті літературно-естетичних концепцій). *Вісник Сум ДУ. Серія «Філологія»*. № 2. 2008. С. 184-189.
61. Спогади про Лесю Українку. К. : Дніпро, 1971.
62. Сулима-Блохина О. Перша збірка поезій Олесь і її значення в розвитку української лірики. Вибране: Поезії, новелістика, наукові та публіцистичні розвідки. Київ: Вид-во ім. О.Теліги, 1995.
63. Така непроста дорога: до 135-річчя від дня народж. Олександра Олеся: метод.-бібліогр. поради. Терноп. обл. універс. наук. б-ка, наук.-метод. від.; підгот. О. В. Гапочка / за ред. О. М. Раскіна. – Т.: [б. в.], 2013. 20 с.
64. Таран О. Лінгвостилістика народнопоетичної символіки у творчості О. Олеся *Олександр Олесь. Творча спадщина і сучасність*. Суми: Вид-во «Козацький вал». 1999. С. 220-224.
65. Ткаченко О. Журлива ліра О. Олеся *Олександр Олесь. Творча спадщина і сучасність*. Збірник наукових праць. Суми: Козацький вал, 1999. С. 60-68.
66. Тхорук Р. Особливості поетики премодерністського вірша початку ХХ століття: рання лірика Олександра Олеся : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.06 / Тхорук Раїса Леонтіївна. – Київ, 1996. – 20 с.
67. Українська хата: Поезії 1909-1914 / [упоряд., вступ. ст., біогр. довідки, приміт. В. О. Шевчук]. К.: Молодь, 1990. 264 с.

68. Филипович П. Олесь Літературно-критичні статті. К.: Наукова думка, 1991. С.196-219.
69. Формування читацької компетентності школярів у процесі вивчення української літератури (досвід роботи вчителів-словесників Здолбунівського району). Рівне. 2018.
70. Франко І.О. Олесь. З журбою радість обнялась. Поезії // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. К., 1982. Т. 37.
71. Хомский Ноам. Язык и мышление. М.: изд. МГУ, 1972. 123 с.
72. Хоружа Л. Л. Компетентнісний підхід в світі: ретроспективний погляд на розвиток ідеї. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2007. № 7. С. 178-184.
73. Цуркан І. Система символів у поезії Олександра Олеся та європейських символістів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Випуск 2 (36). 2016. С. 289-294.
74. Цуркан І. М. Музичні імпресії у творчості Олександра Олеся та європейських символістів. *Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки*. 2016. Вип. 1(2). С. 72-81.
75. Цуркан І. Олександр Олесь як медіум між європейським та українським символізмом *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. № 8. 2016. С. 107-113.
76. Цуркан Ігор Лірика Олександра Олеся: поетика символізму: монографія / Ігор Цуркан; відп. ред. Р. Радишевський. К.: Талком, 2019. 400 с. (Серія «Студії з україністики»). Випуск XXVII.
77. Чепелева Н.В. Технології читання. К.: Главник, 2004. 95 с.
78. Чепелик О. А. Сугестія як творчий компонент поезії П. Верлена та О. Олеся *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. 2008. Вип. 13. С. 205-211.
79. Чернова І. Пейзаж у системі жанрів Олександра Олеся. *Бористен*. 1999. № 4 (94). С. 14-15.

80. Чернова І. Жанрово-стильові домінанти творчості Олександра Олеся. *Науковий вісник Ужгородського університету Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Випуск 1 (29). 2013. С. 211-215.
81. Чернова І. Пантеїзм як основа світогляду і поетики О. Олеся. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2016. № 67. С. 233-241.
82. Чуб Д. Поетична творчість як фактор піднесення етнічної свідомості народу. *Поезія Олександра Олеся і національне відродження України / Народна творчість та етнографія*. 1997. № 5-6. С. 44-51.
83. Чуй А. Поетика любовної лірики Олександра Олеся. *Поділля. Філологічні студії*. 2014. Вип. 6. Ч. 1. С. 200-205.
84. Чуй А. Мотиви любовної лірики Олександра Олеся. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2013. Вип. 28. С. 279-295.
85. Якименко Л. Зігріті поезією (Надія Суровцова про Олександра Олеся). *Дивослово*. 2012. № 10. С. 46-49.
86. Яременко В. Вогненна журба поета / Василь Яременко // Олександр Олесь. Твори. – К. : Молодь, 1971. – С. 5–28.
87. Яременко, Василь Васильович. Трагічний оптимізм : Літературний портрет Олександра Олеся / В. В Яременко. 2-ге вид. К. : Веселка, 2005. 38 с.
88. Ясень М. «Я не буду самотнім ніколи стоять». *Віче*. 2013. № 23. С.67.
89. Яценко Т. Компетентісний підхід як основа модернізації шкільної літературної освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2(1). С. 156-165.
90. Яценко Т. Розвиток читацької компетентності учнів ліцею у контексті нової парадигми шкільної літературної освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 3 (326). 2019. С. 194-202.
91. PISA. Програма міжнародного оцінювання учнів: Інформаційні матеріали. / Укладачі Вакуленко Т., Ломакович С. Київ. 2016.

92. PISA: читацька грамотність / Уклад. Т.С. Вакуленко, С.В. Ломакович, В.М. Терещенко. Київ, 2017. URL: http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/PISA_Reading.pdf (дата звернення: 11.05.2021).

ДОДАТКИ

Урок української літератури 10 кл.

Тема заняття: «Олександр Олесь (О. Кандиба). Поезії «З журбою радість обнялась...», «Чари ночі», «О слово рідне! Орле скутий!..»

Мета заняття:

Методична. Удосконалення методики організації діяльності студентів на занятті.

Дидактична.

- ❖ Знати основні події життєвого і творчого шляху письменника.
- ❖ Вміти визначати провідні мотиви поезій, пояснювати ритмомелодичні особливості, художні засоби (контраст, антитеза, символіка тощо).
- ❖ Вміти визначати поетичні жанри, проаналізувати образи. Усвідомлення мрії як прагнення людини жити краще, спонуки до активної діяльності. Осмислення благородства вчинків, які здійснюються заради щастя людей.
- ❖ Вміти висловлювати власні судження з приводу художніх особливостей поезії митця. Вміти висловити власні міркування з приводу порушених у творі проблем (лідерства, шляхів успішного досягнення мети).

Виховна. Розуміння, що свобода і незалежність особистості є обов'язковою умовою творчості митця. Усвідомлення того, що любов до рідного краю – джерело творчої наснаги.

Урок вивчення нового матеріалу

Форми та методи проведення заняття: Робота з поезіями

Міждисциплінарні зв'язки: етика, історія України, теорія літератури

Технічні засоби навчання: комп'ютер

Обладнання: конспект, портрет письменника, виставка творів. Запис романсів, створених на слова О. Олеся.

Література

1. Петров В. Проблема О. Олеся // Українське слово: Хрестоматія української літератури та критики: В 4 кл. Кн.1. К., 1994.
2. Неврлий М. Олександр Олесь. Життя і творчість. К., 1994.
3. Зеров М. Від Куліша до Винниченка: Поезія Олеся і спроба нового її трактування // Зеров М. Твори: В 2 т. Т.1. К.: Дніпро, 1990.
4. Кедровський В. Олександр Кандиба-Олесь // Обриси минулого. Деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року. Нью-Йорк: Свобода, 1966. С. 68-82.
5. Лаборєва О. Ознайомлення десятикласників з життям і творчістю Олександра Олеся. Українська мова і література в школі. 1990. №2.
6. Олександр Олесь. Творча спадщина і сучасність: Збірник наукових праць. Суми: Козацький вал, 1999. 307 с.
7. Радишевський Р. Журба і радість Олександра Олеся // Олесь О. Твори : У 2 т.– К., 1990.

ЗМІСТ І ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Організаційний момент

1.1 Привітання учнів.

1.2 Підготовка до уроку, перевірка наявності учнів

2. Оголошення теми та мети.

3. Мотивація навчання: наводиться інформація, спрямована на формування позитивної мотивації, пізнавального інтересу до теми, що вивчається.

4. Актуалізація опорних знань:

Складним і суперечливим був життєвий і творчий шлях талановитого українського поета-лірика Олександра Олеся, який увійшов у літературу напередодні революції 1905-1907 рр. Олександр Олесь (народився 4 грудня 1878 , Україна, Сумщина, Крига. Помер 22 липня 1944 в Празі). Справжнє ім'я Олександр Іванович Кандиба.

5. Формування професійних умінь і навичок – укладання таблиці «Естетичні уподобання Олександра Олеся»:

Сфера діяльності Олександра Олеся досить розмаїта: публіцист, перекладач, поет, прозаїк, сатирик, громадський діяч, ветеринар за професією, статистик, видавець, редактор, фундатор товариства «Вільний театр», організатор і голова Союзу українських письменників і журналістів у еміграції.

Риси характеру: скромний, чуйний, делікатний, лагідний, емоційний. Мав чутливу музикальну душу. «За вдачею він був людиною, яка вічно кудись поривається, шукає нового оточення, нових зустрічей, нових вражень».

Кредо письменника засвідчене у його поезіях, а також у листах, щоденникових записах. Пропонуємо окремі з них:

На чистім престолі із слів і із крові,

курить моє серце, палає з любові.

А ти, наче ангел, схилилась над ним.

Над всевіт – над серцем моїм.

«...Крила має той, хто має сильну волю: твердо, непохитно, незломно іде вперед до наміченої мети».

Гори! Життя – єдина мить.

Для смерті ж - вічність ціла...

Не голосу - громів небесних!

Не слів, а каменів важких,

Щоб міг я гнівно кинуть в них,
 Рабів безглузких і безчесних.
 Я – мов сурмач без сурми голосної,
 Я – мов стрілець без зброї золотої ,
 Я – мов орел без сизих крил,
 Я – мов вістун серед могил.

«Як я можу вловити слова в тій музиці, що шумить річками в моїй душі? Коли б я був композитором, я легко виливав би сей шум, моя душа могла б безпосередньо говорити з душами людськими... На жаль, навіть грамоти музичної не знаю».

«Я хочу стати Богом дужим, щоб принести на землю сонце».

Улюблені письменники: у дитинстві був зачарований «Кобзарем» Тараса Шевченка і майже усього знав напам'ять. В юності захоплювався Дж. Байроном, Персі Біші Шеллі, Альфредом Мюссе, пізніше – творчістю Атура Шопенгауера та Герхарта Гауптмана. Найбільший вплив на творчість майбутнього письменника зробили М. Кольцов, М. Лермонтов, С. Надсон, А. Шеншин. Високо цінував творчість О. Кобилянської.

Улюблені види мистецтв та улюблені митці. Любив театр М. Садовського.

Улюблені актори: В. Комісаржевська, М. Заньковецька, П. Саксаганський. Захоплювався музичним мистецтвом, зокрема творчістю Ф. Шаляпіна.

Улюблені заняття й природні обдарування: любив слухати і тонко відчував музику. Захоплювався театром, присвятив ряд поезій-захоплень акторам. Талановито грав у аматорських виставах. Безмежно любив життя.

Найбільша пристрасть – рибальство.

Любив проводити час у кав'ярнях, ресторанах, де панувало світло, музика, де міг поспілкуватися.

6. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу.

Слово вчителя. Життєвий і творчий шлях О. Олеся був складний, нерівний, навіть трагічний. Та серцем своїм, пориваннями він прагнув бути з рідним народом.

У кращих своїх творах Олександр Олесь виступив як дуже обдарований поет-лірик з виразним індивідуальним стилем. Є в поета прекрасні вірші про революцію 1905 року, чудові пейзажні поезії, своєрідна і щира любовна лірика. Є драматичні етюди, талановиті сатиричні твори та майстерно написані казки і вірші для дітей.

Самобутність поетичного таланту Олеся відчула передова українська інтелігенція вже з появою його перших творів.

Іван Франко в рецензії на збірку «З журбою радість обнялась» писав: «Весною дише від сих віршів. Виступає молода сила, в якій уже тепер можна повітати майстра віршової форми і легких граціозних пісень. Майже кожний віршик так і проситься під ноти, має в собі мелодію».

 Повідомлення учнів

Інтимна лірика поета

Основні теми віршів першого періоду: кохання, природа, бурхливі соціальні події, настрої після поразки першої революції, убоління за народ, журба й розпач, радість і захоплення. Олександр Олесь співець найщиріших інтимних почуттів людини. Іван Франко високо оцінив самобутність таланту Олеся й захоплено привітав його першу збірку «З журбою радість обнялась», хоча й іронізував над тим, що поета турбує тільки кохання.

Ліричний герой ніколи не хизується своїм почуттям, а утверджує його. У кількох рядках бачимо зливу почуттів, у якій вгадується могутня життєствердна натура.

З тобою жити на одній землі

Яке велике щастя!..

І мати очі, очі мати!

Яке велике щастя!
 ...І дихати одним повітрям,
 Яке велике щастя!..
 І плакати вночі неvtішно,
 Скажи, скажи мені – це також щастя?!

Більшості пейзажних та інтимних поезій притаманні мінливість настрою ліричного героя, мотиви глибоких душевних борінь, контрасти життя, для яких поет знайшов точну формулу: «з журбою радість обнялась». Є квіти, до яких не можна доторкнутися навіть люблячою рукою. Від дотику вони зів'януть.

Настрій більшості з інтимних поезій просто неможливо передати. При спробі перекласти його на мову прози він в'яне і зникає. (Декламація вірша «Ти біля моря... Хотів би стати»). Тут все звучить так невимушено просто, як спадає з високості жайворова пісня, як дзвенить вітер.

Пейзажна лірика О. Олесея

Пейзажна лірика поета – це гімн природі, її неповторній красі. В одному випадку - це поетичні акварелі, які сприймаються лише зором:

Вишиває осінь по канві зеленій
 Золоті квітки,
 Квіти оживають, і з дерев спадають
 Жовті нагідки.

В іншому – це звуковий, музичний образ картини природи.

Косять коси,
 Луг голосить,
 Косять, косять косарі...

Образний світ Олександра Олеся заснований на почутті, на переживанні, на суб'єктивному настрої, і це ліричне начало є всеохоплюючим і всепроникливим у творах, різних як за тематикою, так і за жанровою природою. У своїй поетичній присвяті матері («Моїй матері») він називав себе дитиною степу, що «як море хвилювався», «рідним братом вітру, простору і трав». І ця поезія степу, гаю, ланів, що «пахтіли і цвіли», є провідною в доробку Олександра Олеся, у його жанровій системі. Жага природи, ненаситність її чарами, замилювання її вічним рухом становлять основу світосприймання Олеся, його вражаючого життєлюбства:

Як жити хочеться!

Несказанно, безмірно...

Не надивився я ні на зелену землю,

Ні на далекі сині небеса.

Ліричний герой поезії Олександра Олеся має непереборну, вічну потребу читати таємничо-прекрасну книгу природи, оспівувати її красу, черпаючи від спілкування з нею те, що тримає його на світі, «щастя-муку», «журбу і радість». Почуття героя й почуттєва краса природи лежать в одній і тій же площині, становлячи нероздільну єдність. Недарма до поезії О.Олеся відразу припали композитори. Більше ста Олесевих віршів дарували натхнення десяткам українських музик: М. Лисенку, Я. Степовому, К. Стеценку, С. Людкевичу та ін.

Громадянська лірика О. Олеся

У збірці «Будь мечем моїм!» (1909) зазвучали громадянські мотиви. Революційні події 1905 року посилюють громадянський пафос лірики Олеся. Від творів, написаних під час розбудови української державності, віє полум'яним оптимізмом, вони наснажені закличними інтонаціями. Ліричному героєві хочеться вірити, що навіки згинула неволя, розламано ґрати, де конали патріоти. Наскрізь ліризована громадянська поезія Олександра Олеся. Прийшовши в літературу в час революційного

передгроззя, поет не міг не реагувати на бурхливі події нового дня. Духовно єднаючись із загальнонародним піднесенням у країні, поет роздумує над участю свого слова, з пафосом заявляючи: «О слово! будь мечем моїм!» Але відгукнувшись на конкретні події, поет не стільки зображує їх реалії, політичний зміст епохи, скільки свої особисті переживання, співчуття до учасників тих подій, про що яскраво свідчать суб'єктивно забарвлені вислови: «червоні прапори, ...як макові квітки», «свято землі», «серце, як арфа».

У доробку письменника багато віршів про роль і місце поета в житті суспільства. Так, у вірші «Дайте, борці, мені кращую зброю!» поет висловлює побажання, щоб його поетичне слово стало мечем і сонцем. Поет уболіває за долю українського слова. Автор складає шану рідному народу, що зберіг свою мову «...в таку страшну годину...». Поет нещадно таврує доморощених перевертнів. Слід також вказати на те, що в ліриці поета значна увага приділяється гармонійному розвитку кожної особистості, усього людства.

Тему журби й радості Олександр Олесь продовжує у вірші «Айстри». (Декламація вірша.) Життя квітів – це життя людей, у якому одні прагнуть спокою й примарного щастя, інші ж, навпаки, – борні й діяння. Олесеві айстри марять про сонячні дні й весну і раптом бачать, що навколо – тюрма й жити марно. Вони вмерли, і над їхніми трупами засяло сонце. Доля випробовує людину горем, смертю, нещастям для того, щоб перемогла надія. Життя не кінчається, воно торжествує. Цього не зрозуміли Олесеві квіти – вони загинули, так і не дочекавшись сонця. Алегорія вірша зрозуміла: не коритися долі, а здобувати її і вірити, адже сонце обов'язково засяє. О. Олесь іронізує над айстрами: «І тут, як на сміх, засяло сонце над трупами їх». Він розуміє всю безглуздість та ілюзорність їхніх мрій про «ясну казку», де вічна весна.

«Айстри» – це поезія про квіти, по-справжньому олюднена автором. Вірш спонукає замислитись і відчутти, що життя дається людині один раз і треба його прожити гідно. Зломлена, упокорена людина мертва для світу, несхитна, вічна, невмируща.

Аналіз поезій. Виразне читання поезії «З журбою радість обнялась»

Слово вчителя.

Олександр Олесь природжений поет, який вибудував власний світ слова й почувань. Час довів, що цей світ, у якому «з журбою радість обнялась», не чужий сучасному читачеві. Датований 1906 роком поезія «З журбою радість обнялась» складається всього з двох строф, у яких визначене поетичне кредо О.Олеся.

Бесіда за змістом поезії

- Яким роком датований вірш?
- Що ви можете сказати про строфічну будову вірша?
- Який прийом поетичного синтаксису лежить в основі вірша?
- З якою метою автор використовує риторичні запитання?
- На яку думку наводить образ журби з радістю в обіймах?
- Розтлумачте поетичне кредо митця, висловлене у вірші.
- Визначте віршовий розмір, спосіб римування твору.

Узагальнення

Образ журби з радістю в обіймах наводить на думку, що не буває радості без журби, так, як і журби без радості. Напевно, життя – це химерне сплетіння болю, туги з любов'ю і щастям. Хіба б могла людина відчутти радість, якби не знала, що таке печаль? У мистецтві, як і в житті, немає «білого» й «чорного». Від того, як складається життя митця, залежить настроєва тональність його творчості. Звичайно, журба з радістю в обіймах

– це образ самого життя. Образ цей динамічний: радість летить, журба спиняє, потім знову все повторюється. У нескінченній боротьбі між собою ці двоє протилежних почуттів розминаються на одну мить, а в наступну ще міцніше зливаються в обіймах. Їх не можна розняти, спинити, пізнати. Їх можна лиш відчутти й передати словом, яке вражатиме в самісіньке серце, якщо воно правдиве. А що таке правда життя? Вона в постійній зміні почуттів, у взаємозв'язку радості й туги.

Олесь висловив думку про те, що він і сам не знає, хто дужчий: журба чи радість. Ці почуття однаково дорогі поетовому серцю, бо вони наснажують і живлять його творчість. Може, творчість народжується зі страждання і стає джерелом розради для багатьох людей, які шукають відповіді на болючі для себе питання?

 Виразне читання вірша «Чари ночі».

Слово вчителя. Уже десятки поколінь, відкриваючи для себе образний світ поезій, не перестають милуватися Олесевими «Чарами ночі», які стали найулюбленішою піснею в народі.

Ідейно-художній аналіз поезії

- Яку тезу виголошує автор на початку вірша?
- Які аргументи наводить поет до виголошеної тези?
- Що допомагає збагнути ліричному герою істину про те, що жити треба зараз, що життя людське минуще? Як про це сказано у творі?
- Яким настроєм наповнена поезія?
- Які життєві поняття ми асоціюємо з весною?
- Про яку любов автор говорить у вірші?
- Сформулюйте ідею вірша.
- За допомогою яких художніх образів автор створює життєстверджуючий мотив?
- З якою метою автор використовує обрамлення?

- Визначте вид лірики.
- Визначте віршовий розмір поезії.

Узагальнення

Приємно-болісний щем, прекрасне й чисте поривання юнацької душ до життєвих радощів, до людської привабливості, до дивовижного світу в собі й навколо. Запальні й відчайдушні, сповнені музики рядки поезії п'януть журбою про скороминуцність і невлаштованість людського життя на тлі вічної краси та гармонії всесвіту. Поезія не повчання, а вибух найвищої сили емоцій, народжених у душі ліричного героя полум'ям кохання. Вірш сприймається як гімн юності, пісня коханню, як уславлення єдності людини й природи. Розквіт світлого почуття людини й чарівна краса весняної ночі доповнюють одне одного, передають гармонійність буття. У творі змодельовано образ весни як найчарівнішої пори року, коли природа пробуджується від зимового сну. Люди, зачаровані красою оновленої природи, прагнуть співати, любити й жити. Використавши прийом обрамлення, поет підкреслює, що навіть природа хоче допомогти закоханим. Солов'ї попереджують, що молодість у людини буває лише раз, так само, як і раз буває справжнє кохання, тому треба ловити кожну мить, насолоджуватися хвилинами щастя.

✚ Виразне читання поезії «О слово рідне! Орле скутий!».

Слово вчителя Громадянська лірика - це особиста позиція поета в суспільстві, його переконання, ідеали, ставлення до рідної мови, до національної культури, історії, іншими словами – сила, привабливість, правдивість, краса і цінність його поетичного слова для сучасних і наступних поколінь.

Ідейно-художній аналіз поезії

Прочитайте першу строфу вірша. Чому автор зіставляє рідне слово з «орлом скутим», «співочим громом батьків»?

- Що є рідна мова для ліричного героя? Якого значення він надає рідному слову?
- Які образи протиставляє автор? Розкрийте їх символічний зміст.
- У чому, на думку автора, сила слова? Визначте ідею вірша.

Узагальнення

Турбота поета про долю рідного слова, «чужинцям кинутого на сміх» особливо гостро поставлена в поезії «О слово рідне! Орле скутий!». Як і в багатьох інших випадках, громадянський пафос вірша тут поєднано з глибокою задушевністю, ліричністю. Вірш О. Олеся «О слово рідне! Орле скутий!» - пристрасний гімн рідному слову. Поет прославляє народ, який зберіг рідну мову в страшну годину, «коли він сам стоять не міг». Слово в поезії О. Олеся може бути мечем і сонцем. Слово – це душа народу і її, душу, можна зберегти, тільки зберігши мову. У поезії Олесь не оспівує слово, а закликає його спочатку стати мечем, а в наступному рядку – сонцем. Сонце і меч знову протилежні символи. Слово, як і життя, у розумінні Олеся, це єдність протилежностей. Це скутий орел, співочий і забутий грім. На початку вірша О. Олесь з болем констатує, що рідне слово кинуте на сміх чужинцям, його зреклися діти. Однак вже в наступній строфі слово оживає і сміється в шумі дерев і музиці зір, у співі степів і реві Дніпра. У чому ж сила слова? Слово-меч захищає, стає в обороні рідної землі, а слово-сонце, освітивши край, вселяє надію в безсмертя народу. Олесь переконаний, що народ живий доти, доки живе його слово.

Для автора доля рідної землі, як і його особиста, невіддільна від долі рідного слова. Можливо, саме тому, коли О.Олесь опинився в еміграції, його поезія так і не піднялась до тих висот, яких вона сягнула тоді, коли митець був разом зі своїм народом.

Узагальнення вивченого матеріалу

Олександр Олесь – видатний поет-символіст. Пригадаймо основні ознаки символізму. (Заглиблення у внутрішній світ людини; філософічність; творчий інтуїтивізм; музична стихія поезії, особливий ліризм; основний художній прийом – символ (слово – знак, натяк, загадка).

На основі аналізу поезій розкрийте символічне значення образів, заповнивши таблицю.

«Мікрофон»

Продовжіть речення: Щастям для мене є...

Висновок

Романтик за світовідчуттям, Олександр Олесь сприймав світ у контрастній кольоровій гамі і так само його відображав. Радісні, світлі мотиви перемежовувались у його ліриці з мотивами суму і розчарування. Але не сумні настрої визначають особливість творчого «Я» Олесь. Поет усе життя залишався співцем життєстверджувальних настроїв і переконань. Хотілося б, щоб тим оптимізмом пройнялися і ми, його сучасні читачі.

Домашнє завдання. Вивчити напам'ять поезію О. Олесь «Чари ночі».